

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS SA POBLA

Ajuntament de sa Pobla

Presentació

Benvolguts lectors,

És un plaer presentar-vos aquest nou volum que recull els estudis presentats a les VIII Jornades d'Estudis Locals, celebrades al febrer de 2023. Aquestes jornades, organitzades per la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de sa Pobla des de l'any 2007, han esdevingut un espai fonamental per a la reflexió i la divulgació de la nostra història, patrimoni i cultura.

Amb cada edició, consolidam una trajectòria que no només reivindica el valor del passat, sinó que ens ajuda a comprendre millor el nostre present i ens orienta cap al futur. La història és molt més que una disciplina acadèmica: és el relat col·lectiu que ens defineix com a poble.

Vull expressar el meu sincer agraïment a totes les persones que dediquen temps, esforç i passió a la recerca i a la redacció d'estudis com els que trobareu en aquest volum. Gràcies a les vostres aportacions, enriqueix el coneixement compartit i contribueix a preservar la memòria de sa Pobla per a les generacions futures.

També vull destacar la importància de mantenir viva aquesta iniciativa biennal, que no seria possible sense l'impuls constant de la Regidoria de Cultura i la implicació de tots aquells que participen en l'organització i desenvolupament de les jornades. Aquest llibre és el fruit d'un treball col·lectiu que reflecteix el compromís de sa Pobla amb el coneixement.

Amb l'esperança que aquest volum sigui una eina d'aprenentatge i gaudi per a tothom, vull animar-vos a continuar investigant, descobrint i compartint les riqueses de la nostra història i patrimoni.

Biel Ferragut
batle de sa Pobla

Ajuntament de sa Pobla
Regidoria de Cultura

Govern de les
Illes Balears
Conselleria de Turisme,
Cultura i Esports

institut d'estudis
balearics

Edició: Ajuntament de sa Pobla

L'edició d'aquest llibre ha estat subvencionada per l'Institut d'Estudis Balearics

Maquetació: Joan Pascual

Dipòsit Legal: **PM 00162-2023**

L'Ajuntament de sa Pobla no es responsabilitza del contingut de les comunicacions, els quals corresponen als autors respectius.

Salutació

L'any 2007 es varen celebrar les primeres Jornades d'Estudis Locals de sa Pobla, organitzades conjuntament entre l'Obra Cultural Balear i l'Ajuntament. Han passat devuit anys que han permès investigar diferents aspectes de la nostra història i fer-ne difusió, amb la intenció de compartir-los amb tothom i, de retruc, prendre consciència del nostre passat que ens empeny fins a avui i cap al demà.

La cultura d'un poble és la clau de la seva identitat i amb la investigació s'aconsegueixen les eines per a l'evolució. A través del diàleg, la reflexió, el debat i la compartició de les nostres històries assolim, d'una banda, conservar els trets que ens caracteritzen i, de l'altra, transformar la societat actual. Així, les Jornades d'Estudis Locals esdevenen també un compromís amb les generacions futures, perquè cerquem preservar el passat, ampliar-ne el coneixement i millorar l'esdevenidor. Amb la comprensió, el respecte i una mirada crítica, volem fer possible un progrés divers, ric i vital.

Finalment, voldria donar les gràcies a totes les persones que durant aquests anys han fet possible que el coneixement augmenti i es comparteixi, especialment als autors i autores de les dotze ponències d'aquesta edició 2023.

Catalina M. Serra Vidal
regidora de Cultura

Índex

L'activitat residencial a sa Pobla. Rafel Crespí Cladera Eduard Alonso	13
L'Església i el canvi de segle a sa Pobla (1886-1928). Un Sol Cor. Pere Antoni Mateu Caldés	23
El vicari Parera i la seva obra històrica, cultural i social realizada a sa Pobla Joan Payeras Llull	53
Antoni Server Cladera: un home avançat al seu temps Pere Perelló i Payeras	71
La sanitat a sa Pobla al segle XIX Manuel Espinosa Galán Pere Antoni Mateu Caldes Maria Antônia Roig Rodríguez	85
Conservació i catalogació de la col·lecció paleontologica "Joan Bauzà Rullan" del Museu Local de sa Pobla Maria Antônia Cladera Salvà Damià Vicens Xamena	123
Territori i societat durant la prehistòria de sa Pobla i la Serra de Gaieta Caterina Ballester Terrassa José Vicente Ávila Fernández Raquel Barceló Expósito	145
L'ús de Son Sabater al llarg de la història Caterina Ballester Terrassa Raquel Barceló Expósito	167
Educació a sa Pobla. Primera meitat segle XIX Maria Antônia Roig Rodríguez	181
Oficis desapareguts Bartomeu Alomar Batle	211
Papers de s'Albufera a un arxiu d'Alaró Francesc Lillo i Colomar	235

**Sanitat a sa Pobla al segle XIX.
Temps d'epidèmies**

M. Espinosa, P.A. Mateu, M.A. Roig

Introducció.

Gairebé han passat tres anys del malson, que encara no acabat, de l'arribada d'un virus que sense adonar-nos va trasbalsar la nostra vida. Evidentment parlem de la COVID-19. El febrer de 2020 entra a les Balears i se'n detecta un primer cas a Mallorca. El mes de març es produeix la primera mort per covid a la nostra comunitat autònoma, es disparen les sirenes, el nerviosisme, la por... i es declara l'estat d'alarma a escala nacional, establint la mesura del confinament que es mantindria fins a les darreries del mes d'abril.

Ja es parla de pandèmia. També de crisi econòmica i de la seva reactivació. De tancament d'escoles i de les condicions per tornar a les aules... Aprendre a conviure amb determinades mesures sanitàries: rentat de mans, ús de mascaretes, distància social, les tres M, en deien. Un escenari que no ens podíem imaginar, però en el qual la nostra societat, majoritàriament, respondrà positivament.

A les acaballes del 2020, sa Pobla assoleix un protagonisme no desitjable, segons recollim a les pàgines informatives del seu portal d'Internet:

“Segons les dades de proves diagnòstiques del Servei de Salut, sa Pobla té una incidència acumulada de 712 casos per 100.000 habitants durant els darrers 14 dies i una taxa de positivitat del 14'55% a 7 dies”.

Sa Pobla superava amb escreix la incidència de les Illes, que era de 200 casos; fet que encén les alarmes i motiva una urgent estratègia per plantar cara al problema. Es va decidir l'organització d'un “cribratge” amb test d'antígens a la població entre setze i cinquanta-nou anys. Tot i ser de caràcter voluntari, la resposta dels poblers fou tan massiva que va obligar els organitzadors a augmentar el nombre de personal i de jornades dedicats a la recerca de persones afectades.

És cert que no és la primera pandèmia en què es troba immersa la societat, però al segle XXI encara no tenim certesa sobre com les podem combatre. En certa manera es funciona amb el sistema d'assaig i error, amb l'aplicació de les mesures preventives, però sens dubte seguint les passes d'una intensa i constant investigació científica.

També la investigació històrica ha aportat coneixements i, sobretot, l'experiència de situacions epidemiològiques viscudes en èpoques passades i de les respostes que s'hi donaren. Les investigacions sobre la salut dels pobles i sobre com els poders públics s'han implicat en el seu control i millora, ha estat un tema que ha interessat als estudiosos. A Mallorca en tenim un bon exemple amb la gran quantitat de publicacions que hi han dedicat autors com Pere Sales Vives i Isabel Moll, entre d'altres.

Aportar coneixements del passat per entendre millor el present, això és el que intentàrem, fent un recorregut per la situació sanitària del segle XIX a sa Pobla.

Esbrinant les malalties que afectaren els nostres avantpassats i indagant les mesures sanitàries que s'utilitzaren per lluitar-hi en contra, podem descobrir multitud d'aspectes de la societat poblana i de la seva evolució sanitària.

Per tal de facilitar l'estudi i, al mateix temps, facilitar la comprensió als possibles lectors de la nostra comunicació, hem estructurat el treball en períodes.

1.- Primer període (1800-1833)

Pere Salas planteja que els avenços en matèria sanitària que es produeixen al llarg del segle XIX tenen relació amb el naixement d'un estat liberal¹. Encara que a les Corts de Cadis no es tractés específicament la sanitat com l'entenem avui, sí que s'hi introduïrien alguns elements a tenir en compte. La Constitució de 1812 quan estableix les funcions i responsabilitats dels ajuntaments, a l'article 321 determina que, al càrrec de les institucions municipals, estarà: *“La policia de salubridad y comodidad”* (capítol 1r) com també estableix sota responsabilitat municipal: *“Cuidar de los hospitales, hospicios, casas de expósitos y demás establecimientos de beneficencia”* (capítol 6è). La competència per dictaminar els reglaments generals per la salut del país era de les Corts.²

Per tant, podem considerar que la promulgació de la Constitució de 1812, com a fonament d'un incipient Estat liberal significaria una primera passa per a una millora sanitària al nostre país. Apareix, en 1813, la primera reglamentació sanitària impulsada per la situació epidèmica que es vivia a Cadis, la ciutat que acollia les Corts.

Tot i que hem de dir que la preocupació per la salut dels pobles ja es donava amb anterioritat a molts països i també al nostre. De fet, coneixem l'existència d'una Suprema Junta de Sanitat creada sota el regnat de Felip V per tal de vigilar l'entrada d'epidèmies des de l'exterior. La Junta es veurà reforçada en les seves funcions amb la figura del capità general de cada província.³

Ja dins el segle XIX trobem mostres de l'existència d'altres juntes de sanitat, provincials i també municipals, que es formaven quan era necessària la prevenció sanitària davant

1 Salas Vives, Pere : “Sanitat I Estat liberal”, *Mayurka* (1999), 25: p. 197-215

2 Pozuelo Reina, Angel.: “La Pepa” y la mejora de la salud. La sanidad española desde la constitución de Cádiz hasta el trienio liberal (1812-1823), *Apuntes de Ciencia. Boletín científico de la Gerencia de atención integrada de Ciudad Real*.

3 L'any 1720 es va formar la Reial i Suprema Junta de Sanitat. Activada amb motiu de la pesta de Marsella. Suprimit per Felip V el Gran i General Consell, Mallorca dependrà de Madrid que establirà el capità general com a responsable del control sanitari.

el perill d'epidèmies que ens poguessin arribar, tant de l'exterior com de l'interior del país. Cal dir que Mallorca tenia una situació de deficiència en productes d'alimentació que feia imprescindible l'arribada de vaixells que en portaven i que, a la vegada, podrien transportar malalties contagioses. El control de les costes i dels ports es mantindria, pràcticament, de forma permanent; però augmentava o disminuïa la intensitat de la vigilància depenent del nivell de perill, i fins i tot es determinava la seva supressió, com podem observar en alguns reculls de premsa:

*“Por el correo que llegó el día 16 de enero se confirmó haber cesado enteramente en España el contagio y el Capitan General con la Junta de Sanidad, acordó retirar el cordón de la isla...”*⁴

La Junta Suprema que tenia difícil aplicar la seva protecció a tot el Regne, fou derogada l'any 1805, novament implantada el 1809 i va perdurar fins 1847, encara que veuria reduïdes les seves competències per carregar-les als ajuntaments.

Però allò que marcarà les actuacions en matèria de sanitat dins aquest espai temporal seran les instruccions sanitàries que sorgeixen de la Constitució de 1812 i les posteriors de 1813. Encara que el retorn de Ferran VII impediria que la normativa es posés en funcionament, és interessant conèixer el contingut de l'article que especifica les responsabilitats dels municipis en matèria de salut:

*“Estando a cargo de los Ayuntamientos de los pueblos la policía de salubridad y comodidad deberán cuidar de la limpieza de las calles, mercados, plazas y la de hospitales, cárceles y casas de caridad o de beneficencia; velar sobre la calidad de los alimentos de toda clase: cuidar de que en cada pueblo haya cementerio convenientemente situado; cuidar asimismo de la desecación o bien de dar curso a las aguas estancadas o insalubres, y, por último, de remover todo lo que en el pueblo o en los términos pueda alterar la salud pública o la de los ganados”*⁵

Els ajuntaments actuaven mitjançant l'organització de les juntes municipals de sanitat. A la Instrucció de 1813 apareix una disposició que s'hi refereix, en què s'indica que a cada poble i cada any se'n formés una⁶, quan a la localitat es manifestés alguna malaltia o epidèmia. La junta municipal actuaria com a intermediària i n'informaria el cap polític, que seria el responsable de determinar les mesures necessàries.

Un incís en la reglamentació sanitària es produiria durant el Trienni Liberal amb l'aprovació del Reglament General de Beneficència en 1821, i la presentació del

4 Llabrés Bernal, Joan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca, s.XIX (1801-1820)*, Tom I, p 3.

5 Bando Casado, Honorio Carlos: “Evolución histórica de la protección de la salud en España: desde 1812 hasta la Ley General de Sanidad (1986)”. La cita correspon a l'article primer de la instrucció de 23 de juny de 1813, de títol “Instrucciones para el gobierno económico – político de las provincias”.

6 Article IV del decret promulgat per les Corts, de 23 de juny de 1813. Les juntes municipals estarien formades pel Batlle, del capellà més antic, d'un o més facultatius, d'un o més regidors i d'un o més veïnats segons l'extensió de la població.

*“Proyecto de Ley orgánica de Sanidad Pública de la Monarquía española”*⁷, però en 1822 no es pogué aprovar el codi sanitari que es basava en els principis liberals de la constitució gaditana.⁸ Tot i la manca d'aprovació d'una normativa sanitària general, els aspectes que contempla el projecte de llei de 1822 seran temes recurrents al llarg del segle XIX: control de contagis procedents de l'exterior, evitar entrada d'epidèmies, vigilància marítima i terrestre; aïllament de contagis amb instal·lació de lliters i cordons sanitaris; higiene pública... Aquests serien alguns trets que contemplaria la “legislació” i que guiaria el funcionament de la sanitat pública fins a la mort de Ferran VII.

El buidatge del fons documental del segle XIX de l'arxiu de sa Pobla, la revisió d'alguns diaris de l'època i, també, la consulta d'alguna bibliografia sobre el tema, han estat els mitjans emprats per conèixer a què i com s'enfrontaven els nostres avantpassats a difícils situacions sanitàries. En primer lloc, constatem l'existència de la Junta Provincial de Sanitat que actuava de forma conjunta amb el capità general ja en 1801. De les juntes municipals a les Illes ja trobem referències els anys posteriors, sobretot quan rebien instruccions de la junta superior.⁹ La Junta municipal de sanitat de sa Pobla es crea el 10 d'abril de 1820 segons consta en acta municipal¹⁰. La problemàtica sanitària del primer terç del segle XIX a Mallorca i, en concret, a sa Pobla, la podem centrar en l'afectació de l'epidèmia de pesta; en amenaces d'invasió de còlera; i en altres que, sense ser definides com a epidèmiques, preocupaven i ocupaven les entitats polítiques i sanitàries.

1.1.-

a) Hidrofòbia o ràbia

Un tema que preocupa a la institució provincial en l'espai temporal que ara tractem és la propagació de la hidrofòbia¹¹ que pot afectar el ramat i les persones, amb greus conseqüències per a la salut pública. No seria considerada una malaltia freqüent, però sí d'enorme gravetat. Es multipliquen les normatives sobre els cans i s'estableixen

7 *Proyecto de ley formado por la Comisión nombrada por Real Ordre de 20 de juny de 1820, de acuerdo al R.D.R de 14 del mismo mes i any*. Editat a Madrid (1822). Imp. Alban i Companyia.

8 Padilla Valero, Fernando: “En busca del origen de los farmacéuticos titulares”, *Gaceta sanitaria*, 2009; 23 (1): 72-75. Departament de Salut, Generalitat de Catalunya.

9 Edicte de 27 de gener de 1815, signat pels membres de la Junta superior de Sanitat de les Illes. *Diari Balear*, de 28-1-1815, p. 2-4

10 *Llibre d'actes l'Ajuntament de sa Pobla*, acta de 10 -4-1820. Integrants de la Junta municipal de sanitat serien el Batlle, Antoni Serra de Marina; el capellà de la parròquia (potser Mn. Pere Francesc Sard, rector de la parròquia de sa Pobla de 1810 a 1840); el regidor Gabriel Andreu; i els facultatius Juan Serra (metge) i Llorens Cladera (cirurgià). AMSP (52)

11 La hidrofòbia, malaltia que pot afectar als humans mossegats per cans que la pateixen, va ser preocupant fins a finals del segle XIX que es va introduir la vacuna antiràbica descoberta per Lluís Pasteur.

mesures de prevenció que determinaran l'obligació de portar-los amb morrió, d'impedir la seva lliure circulació i, fins i tot sacrificar-los, si es plantejaven dubtes sobre la possible capacitat de contagi. Normatives que hauran de ser exposades públicament sota responsabilitat de les juntes municipals que remetran a la superior el testimoni del seu compliment¹². L'incompliment de les normes se sancionarà econòmicament i es gratificarà el comportament de qui el denunciï.¹³ La proliferació de casos de ràbia obliga les institucions sanitàries a controlar el sacrifici d'animals per al consum, prohibint les matances domiciliàries i controlant la venda a les carnisseries públiques.¹⁴ Sens dubte el consistori i la junta municipal de sanitat de la localitat rebien informació sobre la situació d'aquesta malaltia. De fet, la Junta Superior de sanitat va remetre a les diferents juntes municipals el dossier informatiu sobre la ràbia redactat pel metge Antonio Almodóvar.¹⁵ Aquest facultatiu considera necessari extremar-hi la vigilància i expressa, en els seus apunts, el temor a una possible expansió de la hidrofòbia.

b) Còlera i verola

Els advertiments sobre l'entrada de malalties contagioses procedents d'altres països activaven protocols d'actuació des dels distints nivells de l'autoritat sanitària.¹⁶ El perill sanitari que podria arribar des de Nàpols (còlera), on estava morint molta gent, ocasionà la publicació d'un ban dirigit especialment a la població de Ciutat¹⁷ Els perills també podien arribar d'altres indrets del nostre país. A València i a Catalunya la verola estava ocasionant danys importants. Les nostres autoritats sanitàries entenien que la causa de l'avanç de la verola era la manca de vacunació, per tant, intensificarà les campanyes de vacunació gratuïta dels infants. La Junta superior de Sanitat publicarà una ordre dirigida a tots els pobles de l'illa, instant a presentar un llistat dels infants no vacunats de la localitat.¹⁸

12 Acta de la Junta Superior de Sanitat de les Illes, de 27 de gener de 1815, *op. cit.*

13 Les ordenances sobre els cans que confecciona la Junta Superior les trobem al *Diario Balear* de 18 i 19 de febrer de 1815.

14 Resolució de la Junta Superior de sanitat de les Illes, publicat al *Diario Balear* de 23 de febrer de 1815.

15 Almodovar, Antoni (1814): *Breves apuntes sobre la hidrofobia ó rabia canina; y sobre sus funestos resultados en el género humano*. Escrit que fou presentat a la Junta Superior de salut pública de les Illes. L'autor ocupava el càrrec de metge consultor de l'Exèrcit i de vocal de la junta Superior de sanitat.

16 La preocupació per una invasió epidemiològica es podia combatre també informant sobre quines havien estat les que es manifestaren al nostre país. Per R.O. (18-6-1803), s'ordena es repartir i tenir a tots els pobles del regne un exemplar de l'obra: *Epidemiología ó Historia de las pestes ó contagios que se han padecido en España*. Llibre d'actes de l'Ajuntament, acta de 6-4-1805. AMSP,52. L'obra del metge-cirurgià Joaquín de Villalba, es va publicar el 1803 a Madrid.

17 *Diario Balear* de 3 i 4 de desembre de 1817

18 *Ibidem*, de 11 de gener de 1819, p 2-4.

c) Febres tercianes

Però, sens dubte, el problema sanitari que més temien, en aquells moments, els dirigents de sa Pobla, era la propagació de les febres tercianes, malaltia ocasionada per l'estancament d'aigües de pluja, l'acumulació de fems i la seva putrefacció pels carrers i voltants de la localitat. Problema que fou objecte de tractament en algunes sessions del consistori per la Junta de sanitat en la primavera de 1818. En una d'aquestes sessions, el metge i regidor síndic personer Juan Serra¹⁹ farà una exposició sobre els perills que amenacen els habitants de la localitat per culpa dels focus d'infecció que suposa l'estancament d'aigües en basses, síquies, bassiots...

La seva dissertació planteja possibles solucions aportades, no únicament per les institucions, sinó també pels mateixos habitants. L'establiment d'un sistema de vigilància d'acord amb les lleis sanitàries; l'anivellament dels carrers per facilitar el curs de l'aigua..., serien responsabilitats de les institucions. Tenir cura de la higiene i neteja del tram de casa seva; no tirar al carrer fems ni altres deixalles; participar en les obres de millora de les vies del poble (amb feina o amb aportació econòmica); no obrir clots ni síquies per acumular-hi els fems..., serien competència dels pobladors. Tampoc mancarien al seu discurs les propostes de sanció per fets que perjudiquessin la salut dels veïns.²⁰ Aquest mateix discurs es repetiria dins el consistori en sessió celebrada en la primavera següent.²¹ Evidentment, era un tema recurrent l'afectació per febres tercianes durant la major part del segle XIX.

1.2.- La pesta

A les darreries del mes de maig de 1820, la Junta Superior de Sanitat de les Illes decideix posar en coneixement de la població un ofici de l'Ajuntament de Son Servera. La notícia ocupa tres pàgines del suplement publicat al *Diario Constitucional de Palma* del dissabte 27 de maig de 1820. Aviat la preocupació arribarà als pobles del voltant de Son Servera, Artà i Capdepera. La pesta s'havia instal·lat a la comarca del llevant de Mallorca.

La Junta provincial de sanitat s'establirà en comissió permanent. Proliferaran les comunicacions sobre la situació sanitària que vivien les localitats del llevant de Mallorca; publicaran normes, mesures, bans... La psicosi del contagi s'espargarà per tot Mallorca. Els ajuntaments hauran de prendre mesures i controlar el seu compliment.

19 El metge Juan Serra insisteix en les causes de la insalubritat del poble que, ja a les darreries del segle XVIII, havia presentat en un informe sobre la situació sanitària de sa Pobla titulat: "*Relación topográfica médica de la villa de La Puebla, de las enfermedades que la molestan, y de las causas que las producen*". AHRAMEIB.

20 *Llibre d'actes de l'Ajuntament de sa Pobla*, acta de 24 d'abril de 1818. AMSP: 52

21 *Ibidem*, acta de 3 de maig de 1819. AMSP: 52

Es posaran en marxa els cordons sanitaris.²²

Al cordó establert a Ciutat per controlar les entrades d'individus d'altres localitats, serà retintut un regidor del consistori de sa Pobra. Tot i que no portava cap document oficial, de forma verbal va transmetre, al comandant del cordó, informació d'algunes malalties, detectades a la seva localitat, que en reunió de sis facultatius s'havien considerat contagioses. La comunicació del regidor de sa Pobra fou immediata,²³ i fou nomenat un facultatiu per passar a sa Pobra a examinar les malalties que estaven afectant els seus habitants. I a l'espera de rebre confirmació oficial de la situació sanitària del nostre poble, la Junta Superior determinà, “*que quedasen en incomunicación todos los individuos que desde el día de ayer inclusive hubiesen llegado a esta Capital procedentes de Artá, Son Servera y la Puebla...*”²⁴. La comunicació es mantindria durant pocs dies. El facultatiu comissionat, Juan Nicolau, va comunicar a la Junta provincial dos informes que comprenien: el primer, el llistat de persones que havien mort (data, sexe, edat i tipus de malaltia de cada un) des del dia 1 del mes de maig i, el segon, els malalts que hi havia en la data de l'informe, també amb l'edat, sexe i malaltia respectiva. En vista de la informació aportada, la Junta superior donarà per finalitzada la comunicació de sa Pobra, però farà algunes puntualitzacions recriminant l'actuació de les institucions locals.²⁵

Una carta del rector de la parròquia de la nostra localitat, dirigida al comissionat Juan Nicolau (recordem que aquest facultatiu havia passat per sa Pobra), lamenta que el poble de Muro negava l'accés al seu poble de persones procedents de sa Pobra, al·legant que s'havien produït defuncions de malalts greus després de la seva visita. En la sessió del vespre de 7 de juny es va tractar, també, de la carta que un particular en què comunicava que a sa Pobra hi havia alguns malalts de “*calenturas gástricas*” i s'acordà que l'inspector d'epidèmies, doctor Almodóvar, passés pel poble a conèixer l'estat de salut de la població.²⁶ Com podem veure, sa Pobra va ser motiu de comentari dins les reunions de la Junta Superior de Sanitat²⁷.

El problema era d'enorme gravetat, sobretot, a Son Servera i als pobles del seu entorn. Era necessari reduir la mobilitat i incrementar-ne el control. Aquí resideix la importància dels cordons sanitaris. Per unificar criteris i repartir responsabilitats la Inspecció General del cordó de sanitat aprovarà un Reglament de Sanitat amb les

normes per posar en funcionament el cordó a cada poble²⁸.

La Diputació provincial dirigirà un escrit als ajuntaments, en què indica la forma de contribució de cada poble al manteniment dels cordons sanitaris establerts, i diu:

“*Mientras pues unos pueblos gimen bajo el azote del contagio, y los inmediatos están en vela juntamente con la tropa en el cordon; los demas pueblos que no contribuyen con el servicio personal, deben contribuir con un equivalente en dinero para su propia seguridad y salvación de los restantes*” Tenint en compte el nombre d'habitants, la Junta superior de sanitat determina que a sa Pobra que li correspondria la contribució diària de 52 homes ho fes amb l'aportació econòmica de 3 reials de velló per cada un. Total 156 reials.²⁹

Dies més tard la Junta superior de sanitat aprovaria un reglament de precaucions de sanitat i del cordó per adoptar només per aquells pobles on es donin indicis de contagi. El reglament consta de devuit articles que detallen les mesures de prevenció sanitària i regulen l'establiment dels cordons sanitaris. Referent als cordons, s'especifica com hi ha de contribuir cada poble confinant d'un altre envaït, en un quadre denominat “*Estado que manifiesta la fuerza con que deben contribuir los pueblos para el servicio de acordonar a sus confinantes*”.³⁰ Annex 1 (1820).

La població lliure de contagis contribuïa a pal·liar la situació, de forma establerta per les entitats superiors, però també ho feren de forma generosa i voluntària. Ja hem citat la contribució amb homes o amb diners, i també es produí l'expropiació de cavalls per al suport al cordó.³¹ La generositat del poble es posa de manifest amb les diverses entregues de la collita de productes agrícoles. Hem trobat referència d'una entrega de la collita de faves dels camperols de sa Pobra per als pobles contagiats, a través del capellà de la parròquia. Una primera entrega de 6 quarteres i una segona de nou, que la Junta Superior agrairia³².

La gravetat de la situació epidèmica obligarà a la Junta Superior de sanitat a emetre contínues ordres. Cal fer referència a una d'elles que tracta dels enterraments i, encara que sa Pobra estava lliure de contagis, era d'obligat compliment per tota la

22 La pesta de 1820 va atacar intensament la comarca de Llevant. Com a mesura preventiva al contagi s'establiren tres cordons sanitaris: marítim, als pobles afectats i a la resta de localitats. Salas Vives, Pere: “Els cordons sanitaris (Mallorca: 1787-1899)”, *Gimbernat* (2002), 37, 55-82.

23 Acords de la Junta Superior de Sanitat de les Illes, de 28 de maig de 1820. AMSP (647).

24 *Ibidem*.

25 Acords de la Junta Superior de Sanitat de 30 de maig, a *Diario Constitucional de Palma* de 5 de juny de 1820, p 1-2

26 Acords de la Junta Superior de Sanitat, a *Diario Constitucional de Palma* de 17 de juny de 1820, p 4.

27 Ban de la Junta Superior de Sanitat de 3 de juny de 1820. AMSP, 647.

28 *Reglamento de sanidad*, dictaminat per la Inspecció General del Cordó de sanitat, signat per José Ferrer, en data 30 de maig de 1820 a Vilafranca. Publicat al *Diario Constitucional de Palma* de 6 i 7 de juny de 1820.

29 Escrit de la Diputació Provincial, de data 7 de juny de 1820, signat pel president Guillermo de Montis, i pel vocal secretari Miguel Salvá, prevere. AMSP, 647.

30 *Reglamento de precauciones de Sanidad, y del Cordon de los pueblos en que resulten sospechas de contagio, presentado a la Junta Superior de Sanidad por sus Vocales D. Gerónimo Alemany y D. Manuel de Lizana, y aprobado por la misma*, signat per Guillermo Ignacio de Montis, a Palma 14 de juny de 1820. AMSP, 647.

31 La llista de propietaris dels cavalls expropiats (entre ells 20 de sa Pobra) apareix al *Diario Constitucional de Palma* d'11 de juliol de 1820, p 2-6.

32 Ofici de la Junta Superior de Sanitat de 15 de juliol de 1820, dirigit a la Diputació de sanitat de sa Pobra. AMSP, 647.

població de les Illes.³³ Sa Pobra tenia un problema. El cementiri provisional se situava a curta distància de la població, “*distante solo sesenta pasos*”; ubicació que no complia el reglament dictaminat per les lleis sanitàries. La Junta Superior de sanitat instà a la municipal de sanitat poblara a la ràpida posada en funcionament del nou cementiri, que de fet ja tenia aprovat.³⁴ Altres prioritats i la minsa economia dels ajuntaments retardava la qüestió dels cementiris extramurs que ja dictaminaven les normes per la millora de la salubritat dels pobles.³⁵ L'entitat sanitària provincial posteriorment insistirà i mostrarà la seva indignació per la conducta d'algunes juntes municipals que permetien encara els enterraments a les esglésies i així li comunica a la de sa Pobra.³⁶

Un ciutadà anònim que signa com *El Observador* fa una crítica a la situació dels enterraments a sa Pobra, que n'evidencia l'incompliment de les normes. Diu així:

*“Se pregunta al Cura Párroco de la Villa de la Puebla, y al Ayuntamiento de la misma Villa; al primero si tiene privilegio exclusivo para hacer los entierros de los difuntos á cualesquiera hora del dia, cantando en procesión, acompañamiento de mugeres llorando y tocando las campanas; y al 2º, de quien ha obtenido la gracia para no hacer complimentar las órdenes de las Cortes en cuanto á entierros, demostrando en esto ser un verdadero anti-constitucional”*³⁷

El vicari Parera ens diu que al cementiri provisional s'hi dugueren a terme enterraments durant set anys. L'any 1821 en pública subhasta s'adjudiquen les obres per al cementiri nou, que fou inaugurat el maig del mateix any.³⁸

La pesta que s'inicia el mes de maig i que afectà de forma intensa els mesos d'estiu de 1820, anirà minvant durant els mesos de tardor i hivern. A finals del mes de

33 Ofici de la Junta Superior de sanitat d'1 de juliol de 1820, dirigit a la Junta municipal de sanitat de sa Pobra. AMSP, 647.

34 Ofici de la Junta Superior de sanitat, de 13 d'agost de 1820, dirigit a la Junta municipal de sanitat de sa Pobra. AMSP, 647.

Alexandre Ballester ens diu: “...de forma provisional es va habilitar una superfície de 770 metres quadrats a un paratge conegut per Montcalvari, a l'extrem, aleshores, del carrer Major de la Vila”. Segurament es, aquest, l'indret que no complia amb la distància adequada. Ballester Moragues, Alexandre (2000): *Album del temps. Històries pobleres*, Ed. Albopàs, 186-188: “Indrets de la memòria”

35 A finals del segle XVIII s'establiren prohibicions d'enterrar a les esglésies i a altres indrets dins la població, però sense gaire èxit. Ja dins el segle XIX podem citar el decret de les Corts de 23 de juny de 1813 “*Instrucción para el Gobierno económico-político de las provincias*”, que al seu article primer de les obligacions dels ajuntaments es determina que, aquests, han de “*cuidar de que en cada pueblo haya cementerio convenientemente situado*”. Rodríguez Morín, Felipe: “El enterramiento en los cementerios, un asunto de salud prioritario para los liberales de Mallorca en 1812”, *Estudios Humanísticos. Historia*, 14, 2015, 99-124.

36 Ofici de la Junta Superior de Sanitat dirigit a la Junta Municipal de sa Pobra, signat pel president Guillermo de Montis, a Palma a 30 de novembre de 1820. AMSP, 647.

37 *Diario Constitucional de Palma*, de 26 d'octubre de 1820, p 4.

38 Malgrat comptes amb cementiri provisional des de 1814, sembla que a sa Pobra es continuava enterrant dins l'església. El Vicari Parera informa d'una troballa que ens ho confirma, almanco, pel que fa a una tomba descoberta a la capella del Roser amb la inscripció següent: “*Sepultura de Don Antonio Serra de Gayeta per ell y los seus sucesors, morí el 2 del mes de Abril de 1815*”. Revista *Sa Marjal*, tom X, (1918), p 161.

setembre s'iniciaren les tasques de desinfecció a les zones afectades per l'epidèmia (cases, animals...). Tot i això, es mantindran controls exhaustius per evitar el rebrot de la malaltia. Serà dins el primer trimestre de 1821 que trobarem manifestacions que donen per finalitzat el període de contagi.

1.3.- La febre groga

Poc temps durarà la tranquil·litat per als responsables de la sanitat a les nostres illes. Mentre lluitaven contra la pesta del llevat de Mallorca, als diaris ja guaitaven algunes notícies sobre la febre groga que havia fet la seva aparició a pobles d'Andalusia. La Junta Superior de Sanitat decideix extremar les mesures de control en les relacions comercials que es duïen a terme per via marítima des dels ports dels pobles afectats; reforçant la vigilància de les costes per dificultar el contraban de mercaderies. Aquest darrer aspecte preocupava a les autoritats sanitàries, ja que podia haver estat una de les causes de l'arribada de la pesta a Mallorca.³⁹ Els pobles del litoral de Mallorca hauran d'activar els recursos de vigilància.

De Cadis no tenim constància que arribés aquesta epidèmia, però sí que arribaria a Mallorca procedent de Barcelona. Era el mes d'agost de 1821, encara es parlava de la pesta al llevat de Mallorca, i s'iniciava una nova batalla sanitària, ja que la institució sanitària superior reconeixia l'amenaça.⁴⁰ Tot i que les autoritats sanitàries de Barcelona evitaven no almar la població, restant importància als casos de persones contagiades, les autoritats de Mallorca prohibiran algunes activitats, sobretot en la capital. Es prohibeix la celebració de festes per evitar reunions nombroses de persones i també als domicilis particulars, sota amenaça de multes⁴¹. S'intensificarà el control sobre els vaixells de pesca i s'expediran estrictes regles d'entrada i sortida als ports⁴². Les diferències d'opinió entre facultatius demoraran la presa de mesures dràstiques que, finalment, es prendran quan la malaltia ja es troba instal·lada en alguns barris de Ciutat. S'establirà, fora de la població, el primer llatzeret brut de curació en el convent de Jesús i una altra d'observació a l'edifici del monestir de la Real.⁴³ La febre groga afectarà amb duresa els habitants de Palma. Però la preocupació s'estendria també a la part forana de l'illa. En principi la Junta Superior de Sanitat, vist el panorama sanitari de la capital considerarà:

39 Circular signada pel Cap Superior Polític, en comissió, de les Illes Balears, Antonio Buch i signada a Palma a 22 de juliol de 1821, a *Diario Constitucional de Palma* de 23 de juliol de 1821, p 4.

40 Circular de la Junta Superior de Sanitat dirigit a l'Ajuntament de les illes, a *Diario Constitucional de Palma* de 17 d'agost de 1821, p 4.

41 Circular de l'Ajuntament de Palma, signat pel secretari Miguel Ignacio Manera, de 17 d'agost de 1821, a *Diario Constitucional de Palma* de 18 d'agost de 1821, p 4.

42 Regles que es publiquen al *Diario Constitucional de Palma* de 20 d'agost de 1821, p 3.

43 Circular de l'Ajuntament de Palma de 12 de setembre de 1821, al *Diario Constitucional de Palma* de 13 de setembre de 1821, p 3.

“... que los demás pueblos de la Isla acuerden medidas sanitarias para evitar las calenturas reinantes en ella (Palma):ha acordado ... que las Juntas municipales de los pueblos señalen, cada una en su distrito, un lazareto de observación donde la sufran por espacio de diez dias las procedencias de esta Ciudad,... Al mismo tiempo previene á los pueblos que continuen sus tráficos con esta Capital donde podrán vender á cierta distancia los víveres i efectos que traigan.....”⁴⁴

Per tant, caldria vigilància per evitar que entressin a la localitat persones o efectes procedents de Ciutat. Evidentment, pensem que a sa Pobra hi devia haver aquest sistema de control per pròpia conveniència. Calia evitar danys majors. Era el mes de setembre de 1821, els pobles encara patien els efectes negatius de la seva incomunicació amb la capital. El consistori pobler intentava resoldre la manca de paper segellat necessari per redactar les actes i el temor a una reeixida dels contagis posarà en contacte les juntes municipals de diferents pobles quan sorgeix alguna sospita.

Talment va succeir entre Muro i sa Pobra, quan la junta de sanitat del primer comunica a la junta del nostre poble l'existència d'un possible cas de malaltia al predi de Talapi. Confirmat el cas es posaran en marxa les mesures que marcaven les lleis sanitàries: incomunicació de tota la família resident al predi i d'altres persones que hi hagin estat en contacte; foren comissionats els dos facultatius de la localitat per al control dels malalts i per organitzar la vigilància per un grup de la milícia nacional. El vicari Parera recordarà els fets així:

*“Dia 13 del mes citat es nostro poble se trastorná molt porque a Telapi e-hi dugueren un ciudadá atacat de malaltia sospitosa; el magnífic Ajuntament tengué el mateix dia tres sessions, el dia siguent un'altre, i el dia 19 un'altre en que se va resoldre acordonar rigurosament sa nostra Vila, com efectivament se va fer.”*⁴⁵

A les reunions de la Junta municipal amb el Consistori considerant que les notícies oficials no eren massa tranquil·litzadores per la salut, es debatrà la possibilitat d'exigir boleta sanitària o d'acordonar el poble, no arribant a prendre aquesta dràstica actuació ja que la Junta Superior no havia comunicat un perill tan extrem i seria excedir-se en les seves facultats⁴⁶. Però, finalment, fou necessari activar un protocol sanitari, ja que la greu situació sanitària que es vivia a Palma podia arribar als pobles. L'Ajuntament de sa Pobra va acordar l'establiment d'encamisats (milícies) a tots els punts d'entrada a la localitat, exceptuant les de la Creu d'en Mama i la del Pou d'Avall (Annex 2, 1821); en aquests punts s'havia d'establir una guàrdia amb un comandament que complís certs requisits i que actués d'una determinada manera, com es reflecteix a l'acta:

44 *Diario Constitucional de Palma* de 14 de setembre de 1821, p 3.

45 Parera Sansó, Joan (Mossèn): Revista *Sa Marjal*: “Sa pesta i Sapobra”, vol V, tom X, p 35, març 1918. Edició facsimil, sa Pobra, 1990.

46 *Llibre d'actes de l'Ajuntament*, acta de 13-9-1821. AMSP, 53.

“... una persona de caracter y que sepa leer bien que examinará la legitimidad de los pasaportes y procedencia de los viajeros mandando á estos se detengan á diez pasos de distancia, se les exigirá después el pasaporte y dejándolo á tierra el portador, se le mandará se retire á cierta distancia y luego se tomará por otro individuo de la guardia con las precauciones sanitarias y pasandolo por el vinagre lo tomará después el comandante en sus manos y en su vista autorizara su entrada o incomunicación”

Una vigilància extrema que s'estenia al registre dels predis del terme municipal per evitar la presència de persones procedents de la zona afectada i en el cas de trobar-ne dictaminar la seva incomunicació.⁴⁷

La urgent necessitat de metges per atendre els afectats, provocarà la crida solidària als metges dels pobles perquè voluntàriament es presentin. La Junta Superior ofereix gratificacions per aquest servei.⁴⁸ Desconeixem la resposta dels metges de sa Pobra.

Del que sí tenim constància és de la participació dels homes de sa Pobra al cordó sanitari a la costa de Pollença, al d'Artà i al de Palma. Foren tantes les necessitats per cobrir els cordons sanitaris dels darrers anys que l'Ajuntament de sa Pobra va plantejar la revisió de les llistes dels torns de guàrdia que corresponien als seus veïns, acordant que només en serien exclosos els individus de l'Ajuntament, de la Junta municipal de sanitat, els sexagenaris i els menors de desset anys, els físicament impedits i els exclusivament jornalers. De la llista resultant de la rectificació es decideix que “... sean sorteados semanalmente para el número de hombres para el cordón de Palma y costa de Pollensa y concluidas empezaran nuevo turno....”⁴⁹

Període trist que veuria el final més pròxim a les acaballes de l'any. El 17 de desembre ja es cantarà un tedèum convocat per l'ajuntament de Ciutat, però la Junta Superior de Sanitat no donarà per finalitzat el perill fins al 29 de desembre⁵⁰. El Govern superior polític no permetrà l'aixecament del cordó sanitari de la capital fins al 25 de gener de 1822 i es reiniciarà la comunicació amb la resta de pobles de Mallorca.⁵¹

Les dues epidèmies que envaïren Mallorca en aquest primer terç del segle XIX, foren l'escola d'un cru aprenentatge. Les autoritats sanitàries recordaran més intensament a la població les prescripcions de policia sanitària que ajudin als ajuntaments i a les juntes municipals pel manteniment de la higiene i salut pública⁵². De fet eren les

47 *Ibidem*, acta de 19-9- 1821. AMSP, 53.

48 *Diario Constitucional de Palma* de 14 d'octubre de 1821, p 3.

49 Acta de 12-10-1821. AMSP, 53.

50 Comunicat de la Junta Superior de sanitat als habitants de la província, signat a Valldemosa el 29 de desembre de 1821, a *Diario Constitucional de Palma* d'1 de gener de 1822, p 1.

51 Circular del Govern Superior Polític als habitants de Palma, signada a Valldemosa per Antoni Buch, a 18 de gener de 1822, a *Diario Constitucional de Palma* de 19 de gener de 1822, p 3.

52 Circular del Govern Superior Polític de les Illes Balears, a *Diario Constitucional de Palma* de 16 d'abril de 1822, p 3.

junes locals que es constituïen en cas de perill pròxim d'epidèmia les que tenien la responsabilitat de mantenir-ne el control; juntament amb metges i cirurgians contractats pels ajuntaments que prestaven assistència mèdica als malalts i il·lustraven els polítics sobre les mesures de prevenció i de lluita contra la propagació.

2.- Segon període (1833-1871)

El punt de referència que emmarca el segon període del nostre estudi serà la creació del *Ministerio de Fomento*⁵³. Recordem que en el primer terç del segle foren múltiples les ordres, reglaments... que quedaren reduïts a un simple projecte. Els canvis polítics, les guerres que afectaven el país, les epidèmies, la manca de recursos econòmics... serien, possiblement algunes de les causes de la manca de legislació encaminada a fonamentar el sistema sanitari del país. Al Ministeri de Foment se li atribuiran innombrables àrees i responsabilitats, entre les quals les referides a salut pública, sanitat i beneficència. El Reial decret de 1832 aglutinarà en una sola organització les distintes institucions que participaven en el govern del país, amb un objectiu de concentrar tota l'Administració del país i de reduir despeses.

No serà fins a 1839 quan la Junta Suprema redactarà un projecte de Llei orgànica de sanitat que no es faria realitat. Els posteriors canvis polítics detindrien la seva posada en marxa fins que l'any 1847 que, desapareguda la Junta Suprema, es promulguen els decrets "*Orgánico de Sanidad*" i "*Reglamento del Consejo y juntas de Sanidad*". A partir d'aquesta data l'organització sanitària espanyola inicia la seva estructuració tenint en compte tots els estaments responsables, des dels professionals sanitaris (metges, cirurgians, farmacèutics) a les autoritats estatals, provincials i municipals. Aspectes contemplats i modificats de forma intermitent i que es posaran en ordre amb la promulgació de la primera Llei de Sanitat de 1855. Pràcticament serà, aquesta, la llei que regirà fins a principis de segle XX.

Dins aquest període es produiran al país epidèmies que afectaran diferents territoris amb més o manco intensitat. Però és evident que quan guaitava l'amenaça es posaven en marxa totes les prevencions. Dins aquest ampli espai temporal apareixeran alertes sanitàries, algunes ja aparegudes amb anterioritat: ràbia, pigota, verola, pesta, còlera ... Però les administracions responien de forma més ràpida i coordinada. La premsa fou una font important de transmissió dels problemes sanitaris que sorgien en altres indrets i que afavorien que la població posés en marxa les mesures de prevenció.

53 El 9 de novembre de 1832 es publica el "Real decreto por el que se señalan la organización y competencias de la recientemente creada Secretaría de Estado y del despacho de fomento general del reino", *Gaceta de Madrid*, 137, de 10 de novembre de 1832, p 1. Es creava el que coneixerem com a Ministeri de Foment.

2.1. Còlera morbo

Els diaris es feien ressò de l'estat sanitari d'altres territoris, tant llunyans com a propers. Quan, en 1832, el còlera – morbo envaïa Europa la premsa analitzava la seva evolució publicant dades de malalts, de morts, de curats... i d'algunes de les actuacions que es duïen a terme per evitar-ne la propagació⁵⁴. Apareixien, també, multitud d'anuncis de llibres dedicats a aquesta malaltia; informacions sobre estudis que analitzen les causes que afavoreixen el contagi i les actuacions que serien necessàries per prevenir la seva aparició.⁵⁵ Era evident que el temor d'una nova epidèmia posava en marxa les administracions sanitàries i es reiteraven els bans i circulars per organitzar les actuacions preventives. Les Junes municipals de sanitat i els seus ajuntaments s'encarregarien de dictaminar a la localitat el que consideressin oportú, sempre seguint les directrius de les entitats sanitàries superiors. A sa Pobra s'adoptaran algunes de les mesures recomanades⁵⁶, i així ho recollim a l'acta de sessió de l'Ajuntament:

"... se tuvo presente el bando de la Junta superior de Sanidad de estas Islas de fecha 22 de Abril último en el cual se dictan varias medidas para impedir la introducción del colera morbo y para poner á cubierto la vida de los habitantes de estas islas..."

Calia activar un sistema de vigilància i per aquest objectiu s'acordà dividir la localitat en quatre districtes: de la Rectoria, de can Rafelet, de ca na Cladera i del carrer Nou. (Annex 2, 1832). Cadascun havia de ser controlat per un zelador. Es faria una crida reiterant l'ordre de netejar els carrers, places i terrenys propers a la població, evitant estancaments d'aigua, munts de fems i brutícies de tot tipus. Normes d'obligat compliment que podrien ser sancionats en cas de desobediència. Convenia, per precaució, revisar l'estat del cementiri rural i del seu manteniment. La junta acordarà el nomenament de Bartomeu Riutord com a fosser, especificant, alhora, com havia de realitzar les tasques d'enterrament. Per aquesta feina se li abonarien cinc sous de moneda mallorquina dels béns del difunt. En el cas de persones "pobres de solemnitat" hauria de fer el mateix però sense cap diner a canvi.⁵⁷

Els cementiris seran objecte de reiterades normes. Hem de tenir en compte que des de 1804 se'ls exigia una sèrie de condicions que, en moltes poblacions de les illes, no s'havien complit. La Junta Superior de sanitat recordava també en circular enviada als ajuntaments que els cementiris rurals: "... además de tener las tapias con la altitud y seguridad correspondiente, esten conservados con la debida comodidad y decencia..."; que

54 Al *Diario Balear* de l'any 1832 apareixen, sovint, ressenyes informant sobre l'epidèmia de còlera morbo a diferents països d'Europa.

55 Al *Diario Balear* de 14 d'abril de 1832, s'inicia la publicació d'un article " Instrucción sobre el cólera", (reproduït del *Constitucional*) que recull les mesures proposades per lluitar contra el còlera, realitzades per unes comissions de sanitat dels barris de París. L'article s'acabaria de publicar el 22 d'abril

56 Recomanacions incloses al ban de la Junta Provincial de sanitat de les Illes de 22 d'abril de 1832.

57 Acta de la Junta municipal de sanitat de sa Pobra, de 3 de maig de 1832. AMSP, 648.

es construís una creu en el seu centre; que l'horari de conducció dels cadàvers fos còmode; que la profunditat de la sepultura fos de, almanco, vuit pams; que es dividissin en quarts o sisenes parts, etc⁵⁸.

La Junta municipal de sanitat de sa Pobra acordarà formar una comissió per procedir a la divisió del cementeri rural i també aprovarà la construcció d'una creu i determinarà l'organització dels enterraments en sessió de 13 d'agost. Sessió, així mateix, en què s'aprovaria fer pregó per establir les mesures referents a l'administració del cànem: no se'n podria entrar dins el poble fins que no estigués sec i hauria d'estar vigilat en paratges que no perjudiquessin la població; no es podria batre als camins ni als corral; tampoc es podria espadar pels carrers. Tot sota pressió de multa.⁵⁹

Quan arribaven notícies dels descens de contagis del còlera als països afectats, es produïa una relaxació de mesures, sobretot relatives als cordons sanitaris i a les quarantenes. El més o menys rigor en l'aplicació de normes venia determinat pel lloc de procedència i dels més o manco temps en que havien superat el perill de contagi⁶⁰. França, Itàlia, Portugal i fins i tot Cuba, entre d'altres, que tenien relacions comercials amb Espanya estarien sotmesos a la demostració d'estar lliure de contagi tant les persones, com les mercaderies i els vaixells; aquests haurien de passar pel port de Maó per ser expurgats si fos necessari.⁶¹

Però la invasió del còlera continuava apropant-se a les nostres fronteres i les nostres autoritats sanitàries temien la seva arribada a través de les zones costaneres.⁶² Tot i el control exhaustiu que exercien els cordons sanitaris marítims, eren tants els fronts a cobrir que resulta inevitable que el còlera entrés a la península i s'estengués arreu del país. Com així va succeir i el còlera morbo s'escampà per una part del territori espanyol. Era necessària la prevenció i continuaren les publicacions de circulars i bans amb recomanacions i obligacions que els habitants de les illes havia de contemplar. Alguns ajuntaments intentaven fer provisions de facultatius i de donatius pecuniaris per fer front a la possible invasió del còlera, com és el cas de l'ajuntament de Palma. Els diaris publicaren els llistats de metges que oferien els seus serveis i la relació de persones que aportaven el seu donatiu.

L'episodi de còlera morbo de 1832 a 1835, finalment no va afectar Mallorca. Únicament a Menorca se'n produïren alguns casos, ja que el port de Maó rebia els vaixells procedents de zones envaïdes per fer les quarantenes al seu llatzeret. Entrant

a l'any 1835 es va considerar que el perill havia passat.

Posteriorment, en 1854, el còlera arribaria a Mallorca afectant únicament al poble d'Andratx. El reconeixement d'una "possible" entrada del còlera a Andratx, el mes d'agost, obliga el Govern de la província a prendre mesures: "... *se ha declarado aquella población como sospechosa y se ha establecido un cordón que la incomunique con los demás pueblos de la isla*"⁶³. A partir d'aquesta data i fins a finals de 1854, apareixeran al butlletí oficial i als diaris de la província informacions sobre el desenvolupament de l'epidèmia a la localitat andritxola. La Junta provincial de sanitat a través d'aquests mitjans mantenia informada la població sobre les condicions higièniques de domicilis, locals, carrers... com també l'alimentació i exercici saludables convenients per a la prevenció de la malaltia.⁶⁴ Més o manco dos mesos es mantingué el temor a una possible extensió del contagi a la resta de la població de Mallorca, però Andratx fou l'única localitat afectada. A finals de setembre els seus habitants podien respirar tranquil·litat, tal com es manifesta a la premsa que diu: "... *que en Andraitx muy en breve se cantará la misa de gracia, y hasta que no se tardará en quitarse el cordón sanitario que nos tiene incomunicados con aquella población* ..." ⁶⁵. Celebració que es produiria el dia de Sant Sebastià de 1855.⁶⁶

A sa Pobra probablement s'establiren les mesures de prevenció dictades per les institucions polítiques i sanitàries provincials. Alguna d'aquestes normes no es complia i l'ajuntament era advertit per la institució sanitària provincial recordant l'obligació del facultatiu de la localitat, Miguel Ferragut, de passar a la batllia, informes setmanals de l'estat de salut dels malalts a càrrec seu⁶⁷. L'ajuntament pobler plantejaria utilitzar els fons de reserva establert per fer front a l'epidèmia, però no hi estarà d'acord el govern provincial que dirigirà l'ajuntament a sol·licitar l'ajut a la Diputació⁶⁸. Per altra banda, dins una situació de perill de contagi, el govern provincial destaca l'actitud generosa d'un facultatiu de la nostra localitat, com recollim textualment:

*"He visto con la mayor satisfacción el desprendimiento y patriotismo manifestado por el facultativo D. Antonio Serra Duet con ofrecerse á prestar gratuitamente sus servicios en el caso desgraciado de una invasión del mal reinante, según V, manifesta en oficio de 15 del actual; en cuya contestación lo digo á V. y para conocimiento del expresado facultativo, acreedor por su noble comportamiento á la gratitud de ese vecindario y mía."*⁶⁹

Tot i no resultar afectada per l'epidèmia, sa Pobra, com la resta de poblacions de les

58 Circular de la Junta Superior de Sanitat de les Balears signada per José Aymerich de 28 de juliol de 1832 i dirigida al batlle i ajuntament de sa Pobra. AMSP, 648.

59 Acta de la Junta municipal de sanitat de sa Pobra de 13 d'agost de 1832. AMSP, 648.

60 R.O. de 2 de febrer de 1833 expedida per la disminució de les quarantenes i precaucions sanitàries i dirigida a la Junta Suprema de Sanitat. *Diario Balear*, de 21 de febrer de 1833, p 1-2.

61 R.O. de 18 i de 19 d'abril de 1833. *Diario Balear* de 7 de maig de 1833.

62 Ban de la Junta Superior de sanitat de les Illes, signat a 25 de maig de 1833. *Diario Balear* de 27 de maig de 1833, p 4.

63 *Boletín Oficial Balear*, 339, de 25 d'agost de 1854.

64 *Ibidem*, 3381, de 7 d'agost de 1854, i *Diario de Palma* de 8 d'agost.

65 *Diario de Palma* de 22 de setembre de 1854, p.2

66 *Ibidem*, de 25 de gener de 1855, p.2

67 Ofici de 30 de juny de 1855, signat per José Miguel Trias i dirigit al batlle de sa Pobra. *Correspondencia(1854-1860)*. AMSP, 97.

68 *Ibidem*. Ofici de 18 d'agost de 1855, signat per J. M. Trias dirigit al batlle i ajuntament de sa Pobra.

69 *Ibidem*, Ofici de 20 d'agost de 1855, signat per J. M. Trias dirigit al batlle i ajuntament de sa Pobra.

Illes participaven econòmicament en les despeses que ocasionava el manteniment dels cordons de vigilància i, d'acord amb la seva riquesa immoble, li corresponia una aportació a la dipositoria dels fons provincials de 1.108 reials de velló. També sufragaven la despesa d'oli i llenya que necessitaven els militars que mantenien la vigilància als ports marítims.⁷⁰

L'epidèmia de còlera morbo asiàtic torna a envair la nostra illa l'any 1865. Aquesta vegada amb més força, des del mes d'agost als finals de setembre, afectarà sobretot la capital. Com en anteriors ocasions les autoritats sanitàries es mostren expectants quant a les informacions que arriben que el còlera està afectant països estrangers i amb alguns indicis de què succeeix en alguns punts del propi. L'arribada dels mesos estiuencs serà motiu perquè les autoritats sanitàries insisteixin a prendre mesures higièniques que previnguin de possibles malalties⁷¹.

El consistori pobler, en sessió extraordinària i conjuntament amb la junta municipal de sanitat, va tractar del perill d'invasió de còlera morbo a la localitat i va plantejar el reforçament del cordó sanitari. Cordó que ja no es podia formar amb voluntaris i requeria comptar amb una partida econòmica.⁷²

Pensem que ja havien aparegut els primers indicis de l'entrada de la malaltia contagiosa a la nostra localitat. En sessió posterior de l'Ajuntament es posa de manifest la mort d'una persona amb símptomes sospitosos de còlera. Així ho exposava el tinent primer Juan Serra:

*“Que en atención de haber mandado conducir el que habla el día seis del actual el cadáver de D. Melchor Tugores y Serra al Cementerio rural de esta villa, muerto con síntomas sospechosos de cólera, por tres hombres que fueron contratados por el precio de ochenta reales por prestar dicho servicio, por negarse voluntariamente á prestarlo, con más ocho reales cada uno, por el tiempo de cinco días que debían estar en observación en el local del Oratorio de Crestatx, como medio de prevención, por si acaso podían haber contraído la enfermedad colérica. Y al mismo tiempo se acuerda de que fondos deben ser pagados los doscientos reales que tienen devengados los expresados tres hombres. Y en consecuencia se acordó por unanimidad que fuesen satisfechos dichos doscientos reales, en calidad de reintegro de los fondos recaudados por el cordón sanitario marítimo de esta villa.....”*⁷³

Sa Pobra es preparava per lluitar contra el còlera, com ho demostren les contínues reunions de la junta municipal de sanitat. Posteriorment s'acordarà consignar dins el pressupost de 1866-67 una partida econòmica *“de diez mil reales para prevenir toda invasión pestilencial que afecte á esta localidad”*⁷⁴.

70 *Ibidem*. Ofici del govern provincial dirigit al batlle de sa Pobra, de 29 d'agost de 1855.

71 Una extensa circular amb una recopilació d'instruccions, dictades en anys anteriors, es publicaran com a recordatori per batlles i juntes de sanitat al *Boletín Oficial Balear*, 5108, de 31 de juliol de 1865.

72 *Llibre d'actes de l'Ajuntament*, acta de 6 -11- 1865. AMSP, 56.

73 *Ibidem*, acta d'11-11- 1865. AMSP, 56.

74 *Ibidem*, acta de 25 -2-1866. AMSP, 56.

Quan semblava que el perill desapareixia es rebaixava la intensitat de la vigilància, com succeïa cada vegada que sorgia un problema d'invasió epidemiològica. Aquesta vegada el consistori pobler, fins i tot, acordarà retornar les aportacions econòmiques fetes per particulars i també per algun dels membres que formaven l'ajuntament.⁷⁵ Per atendre a les despeses del cordó sanitari marítim durant l'any 1865, sa Pobra havia d'aportar 442 escuts recaptats dels contribuents que declarassin una riquesa superior a 300 escuts⁷⁶.

Seguirien uns anys de calma sanitària, però les autoritats del ram no deixaven d'estar a l'aguait i continuarien les publicacions, al butlletí oficial de les illes, de circulars dictant normes per mantenir la salubritat dels pobles fent referència a les prevencions que han de prendre les autoritats locals per evitar el desenvolupament de malalties contagioses. Recordem que aquestes circulars, signades pel governador, apareixien quan s'acostava el període estiuenc. Basant-se en elles la junta municipal de sanitat de sa Pobra acordava les mesures que havien d'acatar els veïnats sobre neteja: del seu carrer, dels safareigs pròxims a la població; sobre obligacions: d'utilitzar l'abocador determinat per les autoritats locals; sobre prohibicions: de dipositar fems a prop de la localitat; de cobrir de terra els ja existents; d'estada dels ramats d'ovelles i porcs dins el poble, de venda de segons quins aliments... Fins i tot marcaven la línia que tancava la població a l'entrada de cànem ni per batre ni per espadar, *“... mas que fuera de la línea determinada, que es esta, el camino de los Solteros, calle de la Creu d'Amunt, calle del Ruido y calle del Cementerio”* (Annex 2, 1865).

També insistia la circular sobre les condicions dels enterraments i així ho acordava l'Ajuntament:

*“Los muertos deberán ser conducidos al cementerio por el camino más corto y retirado de la población, no pudiendo permanecer en la casa mortuoria más de veinte y cuatro horas si antes no hubiera entrado en descomposición, ni podran ser enterrados hasta transcurridos treinta y seis horas”*⁷⁷.

Malgrat que les instruccions sobre enterraments fossin reincidents en el temps, es produïen infraccions, que eren denunciades. El fosser del cementiri de sa Pobra informa l'Ajuntament d'algunes irregularitats que es produeixen i sol·licita l'adopció de mesures sobre els fets que denuncia. L'assumpte s'abordarà en sessió de consistori en què el president informa del fet, segons recollim textualment:

“Que en atención de haberle dado parte el sepulturero de esta villa de que muchos vecinos

75 *Ibidem*, acta de 4-3-1866. AMSP, 56.

76 Relació nominal de declarants de riquesa superior a 300 escuts i la quota que els corresponia aportar, a *Sanitat marítima. Cordó sanitari, 1865*. AMSP, 650/2

77 Acta de sessió extraordinària de la Junta municipal de sanitat de sa Pobra, d'11 de maig de 1867, presidida pel batlle Jaume Socías. L'objectiu era donar compliment a la circular de sanitat de 26 d'abril inserida al BO 5383. AMSP, 648.

*disponian á su arbitrio de las tumbas que tienen en el cementerio de la misma, dando permiso á otros para enterrar muertos en ella, sin que para ello haya mediado de uno á otro un tiempo prudente para efectuarlo, sin miramientos de si ó no estar consumido el primero.....*⁷⁸

Aquestes actuacions considerades insalubres i perjudicials per a la salut pública exigiran una resposta contundent de la junta municipal de sanitat que traslladarà al consistori, i aquest aprovarà, la decisió següent: *“No se podrá enterrar en ninguna tumba, que no haya mediado cinco meses de tiempo desde el último cadáver sepultado, y seis meses en tiempo de canícula”*⁷⁹

Les situacions epidèmiques viscudes havien proporcionat més coneixements de la lluita contra el contagi. No eren suficient l'aïllament dels individus afectats, ni el tancament de les poblacions; era imprescindible millorar les condicions higièniques dels habitatges i de les poblacions. Poblacions que no comptaven amb clavegueram, ni amb carrers asfaltats... entre altres mancances. Les prevencions de les institucions sanitàries provincials es dirigien a establir un sistema d'inspecció sanitària i la nostra junta municipal prendrà els corresponents acords per dur-ho a terme. Calia examinar la ventilació d'habitacions; els aliments i establiments que els serveixen; l'hospitalitat sanitària dels indigents sans i malalts i dels recursos per atendre'ls; els hàbits de la població que puguin ser nocius per a la salut... Calia, així mateix, comptar amb quatre comissions responsables d'aquesta vigilància, i comptar també amb la col·laboració dels facultatius de la localitat, farmacèutics i metges...

En aquesta mateixa sessió acorden designar una casa com hospital de pobres a la part nord i es fa el nomenament de les persones que haurien de servir com infermeres i com a conductors de malalts a la designada casa - hospital. Es considera necessari augmentar el nombre d'elements de la junta municipal amb quatre vocals més i consignar en el pressupost de 1866-67 la quantitat de 1.000 escuts per les despeses dels nous objectius de salut pública⁸⁰.

2.2.- La febre groga

L'estiu de 1870 els signes d'una nova invasió epidèmica es posen de manifest. S'intensifiquen les circulars del Govern de la província dirigides als batlles, als ajuntaments, a les diferents corporacions i als funcionaris públics recomanant estar a l'aguait per tal de preservar la salut pública.⁸¹ Quan es declara de forma oficial la febre

gropa a Barcelona, l'autoritat política de Balears ho comunica al públic balear però en un intent de tranquil·litzar la població diu: *“El estado de salud pública no puede ser hoy más favorable en todo el territorio de esta isla y de sus dos hermanas menores”*⁸².

Tot i la mort d'una persona a un barri de Palma (patró d'un vaixell procedent de Barcelona) pocs dies després, el governador insisteix en una situació sanitària immillorable i ho consideren un cas esporàdic que ha estat controlat ràpidament gràcies a les mesures preventives que havien posat en marxa.⁸³ Les autoritats polítiques intentaven minimitzar la gravetat de la situació en un intent d'evitar la fugida dels habitants de Palma vers la part forana. Per altra banda, els ajuntaments de la resta de poblacions posaven límits a l'entrada de persones no residents.

A finals del mes de setembre a sa Pobra es prenen decisions en aquesta línia: no permetre l'entrada al poble a cap persona sense una autorització signada pel representant de la junta de sanitat del seu ajuntament; i establir un cordó sanitari vigilat per la guàrdia civil, pels carrabiners de la població i per la guàrdia rural del municipi. Cordó que s'havia de començar pel carrer dels Fadrins.⁸⁴ Per tal d'establir el cordó sanitari serien nomenats diàriament un nombre suficient de veïns com a torn de fàbrica per cada un dels camins següents: Can Fat, Camí de Muro, Sineu i Búger (Annex 3, 1870). Els responsables serien els cap de carrabiners i la Guàrdia civil. Es destina com a llatzeret l'oratori de Crestatx que també s'utilitzaria com a lloc de ventilació dels efectes materials...

L'entrada a la localitat, (durant la nit i rompent el cordó), d'unes famílies procedents de Palma provocà que la junta municipal acordés la incomunicació d'aquestes persones durant tres dies i reiteressin, segons la llei, que tota persona procedent de la capital ha de complir quarantena. Incrementant, així mateix, el nombre de llatzerets, que a més a més de l'oratori citat, afegeixen com a tals *“la casa de Crestatx, la casa del rector, casa d'en Güelo, de cal senyor Mateu, de D. Melcior Tugores i de D. Juan Socías i Son Sintes per els envaïts”*⁸⁵

Uns quants pobles temerosos activaren els cordons sanitaris en relació amb les procedències de la capital. Aquesta mesura preventiva de contagi no fou aprovada pel govern de la província que considerava que es fonamentava en notícies falses sobre l'estat de salut de la població. El governador provincial, basant-se en la llei de sanitat, publicà una circular prohibint la mesura i avisant els batlles que aixequessin immediatament els cordons establerts⁸⁶. Sa Pobra obeeix i retira la mesura. Entenem

78 *Llibre d'actes de l'Ajuntament*, acta d'1 -8-1869. AMSP, 57.

79 *Ibidem*, acta de 8 -8-1869. AMSP, 57.

80 Acta de sessió extraordinària de la Junta municipal de sanitat de sa Pobra, de 12 d'agost de 1867. Els nomenaments recauen en: Antònia Reynés, Joana Crespi, Catalina Crespi i Joana Maria Devó, com infermeres; Pere Andreu Aguiló, Josep Segura, Martí Cantallops, Josep Forteza i Miquel Serra Tit, com a conductors. Els vocals supernumeraris nomenats són: Isidre Arabí, Joan Serra Verdall, Sebastià Serra Andreu i Joan Bennisar Cataló. AMSP, 648.

81 Circulars publicades als B.O. 526 i 544, de 7 de juliol i de 20 d'agost, de 1870 respectivament.

82 *Boletín Oficial Balear* (extraordinari), de 7 de setembre de 1870.

83 *BOB*, 556, de 17 de setembre de 1870.

84 Acta de la Junta municipal de sanitat de sa Pobra de 29 de setembre de 1870. AMSP, 648.

85 *Ibidem*, de 30 de setembre de 1870. AMSP, 648.

86 *Diario de Palma* de 4 d'octubre de 1870. Circular signada pel governador José Sánchez Tagle a Palma el primer d'octubre de 1870.

que el caos informatiu que existia provocava aquests canvis de criteri. Cordó no, però si un cert control de vigilància amb multes establertes per la junta si entraven furtivament al poble.⁸⁷

La situació empitjorava i es tornarà a parlar de la comunicació amb relació als pobles dels quals es deia que hi havia casos d'afectats. L'alarma s'estenia, inevitablement el Govern havia de reconduir les mesures de prevenció que els pobles prenen. Una circular publicada en un butlletí oficial extraordinari marcarà les directrius a què s'havien d'atendre els batlles. Els gèneres considerats perillosos que de Ciutat arribessin als pobles s'haurien de mantenir en lloc determinat a efectes de ventilació i fumigació durant tres dies. Un màxim de cinc dies es podrien mantenir en quarantena les persones i efectes d'igual procedència⁸⁸.

A finals del mes d'octubre els responsables sanitaris de sa Pobra decideixen de bell nou mesures, la febre groga ja havia arribat a Mallorca. Es restablen els cordons sanitaris que havien de ser atesos per qualsevol persona de divuit a seixanta anys, sense distinció de classes, per torn de fàbrica. S'acorda la retribució als facultatius que haurien d'atendre als malalts. S'acorda, de moment, suspendre l'escola. En posterior reunió amb els majors contribuents de la població es decidiria el nomenament d'una comissió responsable del bon ordre i règim de l'hospital que caldria condicionar, i dels altres indrets de la localitat. Acordaren, així mateix, la contractació d'infermers i conductors; l'augment del terreny del cementiri, la facilitació de les fumigacions i l'aportació dels recursos necessaris; i la realització de visites higièniques. Visites referides als habitatges dels diferents quarters en què estava dividida la localitat: el del Pou d'Avall, de Ca na Cladera i de la Rectoria. La casa proposada per instal·lar-hi les dependències hospitalàries, era la del propietari Antoni Aguiló Toniet, en la Fortalesa. Casa que s'havia de proveir de tot el necessari per a l'objectiu que compliria.⁸⁹

Totes aquestes mesures necessitaven un acompanyament econòmic que els ajuntaments no tenien i que havien de suplir amb les donacions o préstecs de les persones més pudents del municipi i així va succeir a sa Pobra. Propietaris i veïns de la localitat signaren un document de préstec d'una aportació econòmica amb els representants de l'ajuntament. Els que signaven es comprometien a garantir un crèdit de fins a dos mil duros a favor de l'Ajuntament per invertir exclusivament en les necessitats ocasionades per la invasió epidèmica si es produïa a sa Pobra⁹⁰. Es un reconeixement a la necessitat de prevenir, calia estar preparats i no actuar únicament quan la invasió epidèmica s'havia produït. Evidentment per això es necessitaven diners i no sobraven a les arques municipals.

87 Acta de la junta municipal de sanitat de 23 d'octubre de 1870. AMSP, 648.

88 *Boletín oficial de la provincia de Baleares*, 572 (extraordinari) de 25 d'octubre de 1870.

89 Actes de la junta municipal de sanitat de sa Pobra de 27 i 28 d'octubre de 1870. AMSP, 648.

90 Document de préstec signat a sa Pobra a 29 d'octubre de 1870, pels contribuents i els membres de l'Ajuntament. AMSP, 648.

2.3.- La verola o pigota

Al principi del nostre treball ja hem fet referència a diverses amenaces sanitàries: la hidrofòbia o ràbia dels cans, la verola i les febres terçanes que, sense arribar a la categoria d'epidèmia la primera i la tercera, estaran presents al llarg del segle que analitzem i requerien l'atenció de les institucions sanitàries provincials i municipals. Normes sobre la tinença de cans es recordaran sovint, sobretot quan es produïa qualche atac d'aquests animals. Les febres terçanes pròpies dels municipis propers a zones humides es consideraven malalties normals que s'intensificaven els mesos d'estiu i tardor i també es recomanaven mesures per eliminar les condicions que les afavorien. Una d'aquestes mesures fou el projecte de dessecació de l'Albufera que contribuï a una millora sanitària de sa Pobra.

Per altra banda, la verola, sí que en qualche moment abastarà suficient propagació per ser considerada malaltia epidèmica i s'exigiria estrictes mesures per controlar-la. El doctor Juan Reynés reconeix haver viscut varies epidèmies de pigota a Mallorca: la d'Alcúdia l'any 1829; la de Felanitx en 1830 i la de 1847⁹¹.

A sa Pobra, l'estiu de 1833 s'informava d'un cas de pigota. El facultatiu Bartomeu Serra de Gaieta, membre de la Junta municipal de sanitat, informa de l'arribada d'un jove procedent de Madrid contagiats de pigota. Tot i que el metge citat, juntament amb el doctor Juan Serra, considerarien que era una manifestació benigna de la malaltia es resoldria la comunicació de l'afectat i també la de la família que amb ell cohabités.⁹² La restricció de contacte social es mantindria uns deu dies, passats els quals s'aixecaria la mesura als familiars, però determinant que l'afectat continués comunicat *"en quartos separado de la habitación de la espresada familia con el asistente que le cuida hasta otra orden"*. Aquesta decisió n'implicava una altra. Calia determinar qui es faria càrrec de les despeses que ocasionava l'assistència als afectats. D'aquest aspecte tracta l'ofici de la Junta superior de sanitat de la província ordenant que el cost de les dietes dels cuidadors dels envaïts es repartissin entre els veïnats del poble. Determinarà també com acabar la situació dels verolosos: *"Y que siguiendo sin novedad el último viroloso con su familia podrá admitirsiles á libras practicas previas la fumigación de su casa y coccion de su ropa"*.⁹³

Cap referència sobre verola apareix fins l'any 1846, quan en el mes de juny es detecta a Sóller un cas d'infecció verolosa en un mariner procedent de França. Ràpidament, s'estén per la localitat i el temor al fet que es propagués per altres pobles motivà el comunicat de la Junta superior de sanitat al butlletí oficial on s'explica l'origen i

91 Reynés, Joan : "Viruelas", a *El Propagador balear* de 29 de setembre de 1847, p 3-4.

92 Damià Piqué, de 24 anys, llicenciat de la Guàrdia reial fou el primer contagiats de verola, a sa Pobra, que coneixem. Acta de la Junta municipal de sanitat de 27 d'agost de 1833. AMSP, 648.

93 L'ofici de la Junta superior de sanitat de 14 d'octubre es tracta a la reunió de la Junta municipal de 20 d'octubre de 1833. AMSP, 648.

l'evolució que havia tingut al poble de Sóller i les mesures preses per contenir el seu avanç: aïllament de la persona afectada, comunicació del cas a la Junta i incentivació de la vacunació per part dels presidents de les juntes municipals.⁹⁴ L'Acadèmia de medicina i cirurgia recolzarà el comunicat anterior i recordarà als facultatius l'obligació que tenen d'informar la junta sobre les malalties que tracten.

Haurem d'esperar fins al març de 1847 perquè, al butlletí oficial, les autoritats sanitàries de la província publiquin una nova circular fent referència a la verola. Incideix en un repàs de les gestions fetes en relació amb l'epidèmia iniciada al poble de Sóller, on tot i haver augmentat la vacunació no es produí un descens en la propagació dels contagiats. Explica que possiblement la mala qualitat de la vacuna fou la causa dels mals resultats i fou necessari sol·licitar vacunes a Barcelona, a Londres i a París. Finalment, la circular, recull les disposicions favorables a la conservació de la salut pública. Insisteixen en la recomanació de la vacunació. Per afavorir-la acorda que les juntes municipals formin comissions sanitàries provisionals de districte, que s'encarregarien de recaptar informació sobre l'estat de vacunació del seu municipi: visitant domicilis; realitzant vacunacions pel cirurgia de la comissió; assistir als pobres atacats de verola i traslladar-los al local per verolosos, en cas de no comptar a casa seva amb les condicions idònies.

En resposta a l'alarma creada entre la població s'estableix que els facultatius informin setmanalment la Junta municipal i l'Acadèmia de Medicina; a la vegada, les juntes municipals i els hospitals ho comunicaran a la junta provincial. Ordenen que els pares de família impedeixin sortir al carrer als seus dependents atacats de verola i, que els professors no permetin a les seves aules alumnes que no presentin certificació d'un facultatiu d'haver estat vacunat.....⁹⁵ La Junta Provincial de sanitat fou criticada per la lentitud en les seves decisions, permetent l'extensió de la pigota a tots els pobles de Mallorca⁹⁶.

La institució sanitària de sa Pobla, de la que formen part dos metges (Antoni Serra i Jayme Serra) i dos cirurgians (Juan Cladera i Jayme Gibert), informada de la circular anterior prendrà mesures: comunicar als poblers les normes en relació amb els malalts de pigota: vacunació urgent; nomenar els responsables de fer-ho; vigilar les respostes a la vacunació i establir la forma correcta de fer la vigilància.⁹⁷ El metge cirurgia Juan Serra presentà una proposta sol·licitant un local on poder traslladar els malalts de verola que siguin pobres de solemnitat, per ser atesos amb tot el necessari. Sol·licita, així mateix, diners per posar en condicions la sala "Hospital" i per l'assistència. Al si de la junta municipal es plantegen, també, els dubtes quant al moment de la vacunació. El

metge cirurgia Jaume Serra exposa, que a causa del progrés de la verola i amb el temor que les febres de la verola natural coincideixin amb la dels recentment vacunats i sigui perjudicial, proposa parar de vacunar. Proposta que no fou acceptada argumentant que els avantatges d'estar vacunats és més gran, ja que són més els morts de verola en persones no vacunades⁹⁸.

A sa Pobla constatem que a les acaballes de l'any 1846 va aparèixer una persona afectada de verola i així es va comunicar des de la batllia al Govern provincial:

"Habiendome dado parte verbal el facultativo en medicina Dn Jaime Serra el día 27 del actual que en cierta casa de la manzana llamada can Caxalí en esta población, había un muchacho de catorce ó quince años acometido de la viruela...."

Informa també el batlle de les gestions realitzades una vegada assabentats del fet. En primer lloc, reuní amb alguns membres de l'Ajuntament, amb dos dels principals propietaris de la localitat i amb el vicari de la mateixa per acordar les mesures a aplicar. La primera fou posar setge a la casa de l'escomès mitjançant dos vigilants de seguretat per impossibilitar el contacte amb altres persones. La segona confirmar si en realitat el jove estava afectat de pigota, cosa que feren els dos facultatius de medicina juntament amb els dos de cirurgia, que procediren, per dues vegades, a visitar el malalt. Resultant estar afectat per la vertadera verola.⁹⁹ Les mesures adoptades a la nostra localitat no impediren que l'epidèmia s'hi expandís. Ens consta que la junta municipal demanarà a la provincial alguns vidres per vacunar.¹⁰⁰ Vista la progressió del contagi que es produïa a sa Pobla, el governador mostra la seva sorpresa i ordena que el facultatiu Pere Terrada visiti el poble per conèixer l'estat de la situació verolosa i insisteix a ser informat del nombre de persones que han passat o estan passant la malaltia¹⁰¹

El 20 de maig de 1847, la batllia constitucional de sa Pobla informava del nombre d'afectats de verola des de l'aparició d'aquesta malaltia:

*"... el número de varilosos que han sido acometidos en esta población desde el expresado día, es de ochocientos treinta y dos, existiendo en el día tan solamente uno....del número de los no vacunados han muerto ochenta y de los vacunados dos"*¹⁰²

98 *Ibidem*, de 19 de març de 1847. AMSP, 648.

99 Ofici del batlle de sa Pobla dirigit al Governador de la província de 30 de desembre de 1846. Reproduït a l'escrit que el governador remet a la Junta provincial de sanitat informant del cas, signat a Palma a 5 de gener de 1847. *Expedient "Viruela en La Puebla"*. Arxiu de l'Acadèmia de Medicina de les Balears, JUN-SAIB-EPI-VRL-017.

100 Ofici del batlle de sa Pobla, Gabriel Llabrés, dirigit als membres de la Junta provincial, de 16 de març de 1847. *Expedient: "Viruela en La Puebla"*, *op. cit.*

101 Ofici del Cap Superior polític dirigit a l'Ajuntament de sa Pobla, de 19 de maig de 1847, a *Correspondència entrades 1846-1853*. AMSP(96). També apareix un esborrany del mateix ofici a: *Expedient: "Viruela en La Puebla"*, *op. cit.*

102 Ofici signat per Gabriel Llabrés, batlle de sa Pobla i dirigit al president i vocals de la Junta Provincial de sanitat. *Expedient: "Viruela en La Puebla"*, *op. cit.*

94 *Boletín Oficial balear*, de 4 d'agost de 1846. La circular de la Junta provincial de Balears es va publicar, també, a *El Propagador balear* de 3 d'agost.

95 Circular de la Junta provincial de Balears signada pel president, Joaquín M. Gibert a Palma a 5 de març de 1847. *Boletín oficial balear*, 2194.

96 "Espíritu de periódicos", a *El Propagador balear* d'11 de març de 1847, p 2

97 Actes de la Junta municipal de sanitat, de 15, 16 i 17 de març de 1847. AMSP, 648.

La invasió de verola a Mallorca no acabaria passat aquest període que tant va incidir a sa Pobla. A les acaballes de 1860 alguna premsa ja es feia ressò d'una nova amenaça verolosa, i fan incidència en la resposta que han de donar les famílies: vacunació i revacunació; complet aïllament fins a cinc dies després de desaparegudes les crostes: “*Con sólo estas medidas pudieran evitarse los fatales efectos de esta enfermedad*”, conclou l'articulista.¹⁰³

L'aparició de les ressenyes sanitàries als diaris representen una font d'informació de l'estat general de la salut als pobles i, sens dubte, en alguns períodes no era gens satisfactori: Còlics, diarrees, febres de tota classe, gàstriques, intermitents..., però cap d'elles causava tantes defuncions amb relació a les persones que les patien com podia causar la virola. Els casos de virola apareguts a Palma anaven prenent força extensió i es considerava que els responsables familiars mostraven cert grau d'indiferència i negligència quant a les mesures per evitar-la: “*Este desprecio con que se mira la enfermedad siendo aún tan recientes los estragos que causo en la isla la epidemia de viruela de 1847*”... “*Sobre tres mil defunciones en personas de todas las edades y sexos causó en dicho año. “No indica nada esto?”*”.¹⁰⁴ L'autor de les ressenyes insisteix a vacunar i revacunar com a mesura preventiva i, fins i tot, proposarà que sigui obligatòria, no voluntària com es contemplava fins al moment. Cal dir, així mateix, que alguns facultatius mostraven una actitud contrària a la vacunació i això podia confondre a una població indecisa. Per altra banda, l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma recolzaven les disposicions sanitàries i contribuïren a la vacunació gratuïta.

Les ressenyes sanitàries¹⁰⁵ continuaran amb la seva tasca de difusió de les diferents malalties que regnaven a la província, sobretot a Mallorca i arengant a prendre mesures que milloressin la salut pública. A la ressenya del mes de juny de 1861 es reconeix que l'epidèmia de verola ha entrat en període de descens, però sa Pobla apareix citada entre els pobles que encara en tenen presència¹⁰⁶. I continuarà sortint a diverses cròniques sanitàries dins un període de sis mesos. Recollim l'última aparició a finals de l'any 1862:

“*No se ha terminado aun la viruela de recrearse en sus invasiones, aunque este mes es el que menos casos de ellos se han observado de todos los del año 1861; pero no se puede darse aun por cesada; pues 38 han sido según los datos oficiales, las personas que la padecieron en los pueblos de Buñola, Campanet y La Puebla*”¹⁰⁷

103 “Reseña sanitaria de setiembre”, signada per A.G., a *El Mallorquín* de 10 d'octubre de 1860, p 2.

104 “Reseña sanitaria de octubre”, de 13 de novembre de 1860, p 2.

105 Aquestes ressenyes sanitàries mensuals es publicaren, almanco durant quatre anys (1860-1864), i sempre signades pel mateix autor A.G., a les pàgines dels diaris: *El Mallorquín*, *Diario de Palma* i *El Propagador balear*.

106 Basant-se en les dades oficials, l'autor del article informa que en els mesos de maig i juny els pobles amb més casos de verola són Palma, Esportes, Binissalem, sa Pobla, Bunyola i Selva. “Reseña sanitaria del mes de junio”, a *El Mallorquín* de 24 de juliol de 1861, p 2.

107 “Reseña sanitaria del mes de diciembre”, a *Diario de Palma* de 23 de gener de 1862, p 2.

Encara que continuaven els casos de pigota¹⁰⁸ a qualque indret de l'illa, sa Pobla desapareix de la informació sanitària sobre aquesta malaltia. A sa Pobla i als pobles del seu entorn s'iniciava la problemàtica sobre la dessecació de l'Albufera.

3. Tercer període (1871-1900)

Aquest tercer període serà significatiu per la importància dels estudis científics, sobretot de microbiologia, i per la lluita per les millores higièniques. Tampoc aquest període estarà lliure d'invasions epidèmiques. Alguns autors citen les de 1882 i 1896, ambdues de pigota, que foren considerades les pitjors d'aquesta malaltia en el segle XIX.¹⁰⁹ Encara que la pigota apareixia i desapareixia de forma esporàdica en alguns mesos i a alguns llocs.

Així, just començat aquest espai temporal, en 1873, trobem referències d'una denúncia sobre l'existència de verola a dos domicilis de la nostra localitat. La comunicació dels dos habitatges i la prohibició de sortir-ne, a excepció dels facultatius que controlin els afectats, seran les mesures acordades per la junta sanitària municipal. Les despeses ocasionades aniran a càrrec de l'afectat que tingui mitjans econòmics i l'Ajuntament sufragarà les dels pobres amb fons propis. Acordaran, també, sol·licitar al Govern de la província tres vidres de vacuna per a la localitat.¹¹⁰ Interessa destacar que dins aquest període es funda a la nostra localitat la congregació de les Germanes de la Caritat de Sant Francesc aportant un suport sanitari important.¹¹¹

Del brot de 1882 no en tenim constància de cap cas a sa Pobla, però sí que n'hi ha del fet que els responsables de la salut del poble es mantenien vigilants i continuaven amb la tasca d'incentivar la vacunació.¹¹²

Per altra banda, la verola sí que va afectar qualque ramat d'ovelles dels ramaders locals. De fet, l'any 1880, a les sessions del Consistori pobler s'informa de la visita del subdelegat dels manescals per un problema de pigota a les ovelles i també, de la demanda dels honoraris d'aquest facultatiu per la visita realitzada.¹¹³ Posteriorment,

108 La ressenya sanitària del mes d'abril de 1862 informa que només en queden uns pocs casos al poble de Bunyola. *Diario de Palma* de 31 de maig de 1862.

109 Grau Sancho, Paula (2002): “La historiografia de les epidèmies a Mallorca (segles XIII a XIX)”, *Gimbernat*, 37, 195-211.

110 Acta de la Junta municipal de sanitat, de 7 d'octubre de 1873. AMSP, 648.

111 “Desde el año 1872 venian nuestras Hermanas ejerciendo su ministerio en beneficio del vecindario de La Puebla,... ya en el servicio de enfermos,...”. A: *Congregación de las Hijas de la Misericordia. Terciarias de San Francisco de Asís (1856-1929)*. Ressenya històrica per una religiosa del mateix institut. Ed. Seráfica. Vich (1929), 336

112 Des de l'Ajuntament s'acorda animar a la població a la vacunació i revacunació a la sessió de 19-2-1882. AMSP, 60. També la Junta municipal de sanitat en sessió de 4 d'agost de 1883, acordava sol·licitar 6 vidres de limfa per vacunar. AMSP, 648.

113 *Llibre d'actes de l'Ajuntament*, de 8 i 29 de febrer de 1880. AMSP, 59.

en 1884, es reproduïx la situació i encara que seria considerada “verola benigna”, es posarien en marxa una sèrie d’actuacions que implicarien al representant de veterinària del terme d’Inca i al manescal de sa Pobla que visitarien el predi de son Ferragut per reconèixer el ramat atacat i es determinaria la seva quarantena que no li permetria pasturar fora dels límits marcats i, a més, no es podria vendre ni aprofitar la seva carn. Les despeses a costa del propietari¹¹⁴. La mateixa decisió fou per un altre cas que es produïa a una finca denominada el Vilar de Talapi.¹¹⁵

El segon brot de verola en les persones ens arriba el mes de març de 1896, deien que de Barcelona. S’instal·la, en principi, a Palma expandint-se per tots els barris de la ciutat i pels llogarets del municipi i, finalment, per vint-i-quatre pobles de Mallorca, i dos de Menorca i Eivissa. A sa Pobla fou detectada el mes d’agost.¹¹⁶

A les pàgines de la premsa es notificarà l’evolució del contagi fins al mes desembre¹¹⁷. El gener de 1897 deixen d’aparèixer ressenyes sobre el tema. Coincideixen les dates amb les aportades per Enric Fajarnés (1897) que exposa en la seva memòria els mesos d’ascens, d’estat i de descens de l’epidèmia:

“Este período de ascenso duró dos meses; el de estado empieza en Agosto, a cuyo mes corresponde la cifra máxima de invasiones y defunciones. En Septiembre descende algo; vuelve á recrudecerse en Octubre, y hasta Enero de 1897 no se inicia el período de declinación”

No mancarà tampoc la publicació de circulars de la màxima autoritat del Govern provincial, dictant disposicions generals amb la finalitat de prevenir el desenvolupament i propagació de la malaltia. Circulars que es reiteraran al llarg de la crisi verolosa extremant les mesures sanitàries. S’incrementaran les reunions del governador amb la Junta provincial de sanitat i amb els representants dels ajuntaments dels pobles per tal de coordinar les decisions. Les mesures eren, a la pràctica, les mateixes que s’havien dictat en les crisis anteriors.

Era el mes d’agost. La Junta municipal de sanitat de sa Pobla informà d’un cas d’un jove resident vingut de Ciutat. S’establiran mesures d’aïllament i de desinfecció per a l’afectat. Es requerirà als facultatius ràpida informació dels casos que detectin. S’activarà la vacunació per les persones que ho desitgin, especialment per als infants¹¹⁸.

A l’inici de l’epidèmia, la pigota afectà preferentment els no vacunats, posteriorment els vacunats en l’edat infantil que havien perdut la immunitat i rebutjaven la vacunació.

114 Acta de sessió de la Junta municipal de sanitat de 12 de juny de 1884. AMSP, 648.

115 *Ibidem*, de 6 de juliol de 1884.

116 Fajarnés, Enric (1897): “Síntesis de la epidemia de viruela padecida en Palma en 1896”, a Reseña histórica de los trabajos que han ocupado á la Academia de Medicina de Palma de Mallorca en 1897, per D. Domingo Escafi y Vidal, a *Revista Balear de Ciencias médicas*, (29), 20-10-1898.

117 Pou Muntaner, Joan (1998). *Notícies y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tom IX (1896-1900)., Palma de Mallorca.

118 Acta de la Junta municipal de Sanitat, de 13 d’agost de 1896. AMSP, 648.

S’insistia en la vacunació i revacunació com l’única mesura de resultats positius.¹¹⁹ Aquest mateix any es presentava al Senat espanyol una proposició de llei demanant la vacunació i revacunació obligatòries. Al mateix, temps els tribunals anglesos mantenien una batalla legal contra els “antivacunes”, condemnant a pares de família per no complir la llei obligatòria de vacunar als seus fills.¹²⁰ És evident que el debat sobre l’obligatorietat de vacunar s’havia iniciat.

Les notícies alarmants que arriben d’una nova epidèmia de còlera morbo que s’havia declarat a França exigiran novament mesures. Les autoritats polítiques i sanitàries de les Illes començaran una compilació dels recursos que els ajuntaments podrien aportar en cas d’invasió de la malaltia per l’atenció al cordó sanitari marítim. Tot i que sa Pobla no limitava amb la mar, la junta acorda que: “*se hallan conforme en contribuir en la parte que les corresponda al sostenimiento del cordón sanitario marítimo a cargo de las tropas del Ejército...*”. El mateix que succeí l’any 1854. Del capítol d’imprevists, l’Ajuntament, abonaria els plusos de les tropes militars destinades als cordons marítims¹²¹ A més determinen: la realització de visites domiciliàries per ordenar la neteja de corrals, solls, quadres... i altres focs d’immundícies, interiors i exteriors de la població; la prohibició de tenir els cadàvers a les cases més de cinc hores; la inspecció dels punts de venda de queviures...¹²²

Els últims vint anys del segle XIX es reiteren les mateixes mesures preventives quan es tenia notícies d’un possible perill epidemiològic. Les autoritats polítiques i sanitàries provincials les dictaminaven, les recordaven, les obligaven... però realment les institucions sobre les quals es recolzava la seva aplicació eren els ajuntaments. Realment els ajuntaments del segle XIX ho tingueren molt difícil, sobretot si tenim en compte que l’aplicació de les mesures no serien profitoses si no es milloraven les condicions de salubritat dels pobles.

Conclusions:

Considerem que les epidèmies que afectaren Mallorca no resultaren significatives a sa Pobla quant a l’augment de la mortalitat. Amb l’anàlisi de les dades de mortalitat (1800-1900) aportades per Miquel Àngel Sastre i Elionor Crespi no s’han detectat augments significatius de defuncions dins dels períodes epidèmics estudiats. Únicament l’epidèmia de verola de 1847 va tenir una important quantitat d’afectats.

119 Fajarnés, Enric.: *op. cit.*

120 *Proposición de Ley*, presentada pel doctor Iglesias, secretari de la Reial Acadèmia de medicina de Madrid, *Revista Balear de Ciències Mèdicas*, (15), 15-8- 1897, p 480.

121 *Llibre d’actes de l’Ajuntament*., acta de 28-9-1884 .AMSP, 60.

122 Mesures preventives acordades per l’Ajuntament i posteriorment determinades per la Junta municipal de sanitat. En sessió del Consistori de 6 de juliol de 1884 i un dia després en sessió de la junta de sanitat. AMSP, 60 i 648, respectivament.

Cal afegir, que també, en 1889 la malaltia verolosa va envair la localitat, motivant el tancament de les escoles, tant públiques com privades.¹²³

Tot i no ser una malaltia considerada epidèmica a escala provincial, pensem que el xarampió va tenir una incidència important pel que fa a mortalitat, sobretot infantil, a diferents punts de Mallorca: a Vilafranca el xarampió va afectar en diferents períodes del darrer terç del segle¹²⁴; l'any 1887, important fou també a Sancelles com podem veure: “*En el corto espacio de dos meses han fallecido en el pueblo de Sancellas mas de sesenta criaturas a consecuencia del sarampión, teniendo consternados a aquellos habitantes los funestos resultados de tan terrible enfermedad.*”¹²⁵. Aquest mateix any la premsa informava d'un increment considerable de casos i fins i tot li atorgava caràcter epidèmic. Es prendrien mesures de tancament d'escoles¹²⁶.

A sa Pobla el nombre de morts per xarampió és destacable en dues dates. En 1868 foren 44, i en 1888, 81; tots infants de més o menys dos anys¹²⁷. (Annex 4, Taula de defuncions període 1800-1900).

Recollim a les actes de reunions de la Comissió local d'Instrucció primària que, ja en 1887, les escoles tancaren durant quatre mesos per aquest motiu.¹²⁸

Les mesures de prevenció es posaven en marxa d'acord amb les establertes pels estaments polítics i sanitaris superiors. Algunes quedaren en els papers i no es dugueren a efecte. Segurament per no ser necessàries, foren únicament projectes de previsió, com els cordons sanitaris, els llatzerets, els hospitals... Però han resultat ser un aspecte interessant del nostre estudi.

L'Ajuntament de sa Pobla, com la resta de municipis de les Illes, contribuïren econòmicament i amb personal a protegir del perill d'invasió epidemiològica a través de les costes. El que va significar una càrrega més a les arques municipals molt minvades per les contribucions a les despeses causades per les guerres que han estat presents al país durant el segle XIX.

Al llarg del període estudiat hem trobat una contínua insistència dels poders públics i de les autoritats sanitàries en la necessitat de millorar la salubritat dels pobles i a final de segle l'higienisme amarraria tots els àmbits: l'educació, l'urbanisme, l'arquitectura... Eusebi Estada entenia que les nefastes condicions sanitàries dels pobles eren a la llarga

123 *Actes de sessions de la Comissió local d'Instrucció primària de la vila de sa Pobla (1871-1879)*. Acta de sessió de 8 de desembre de 1889. AMSP: 953/3

124 Informació recollida del blog de Jaume Sansó.

125 Pou Muntaner, Joan: *Noticias y Relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX* TOM VI (1881-1885), p 135. Ressenya de 21-7-1887.

126 Pou Muntaner, Joan. *op. cit.*, 30-6-1887, p 126

127 Informació recollida del Buidatge de llibres de morts (Arxiu Diocesà de Mallorca), realitzat per Elinor Crespi Cladera i Miquel Àngel Sastre Vanrell.

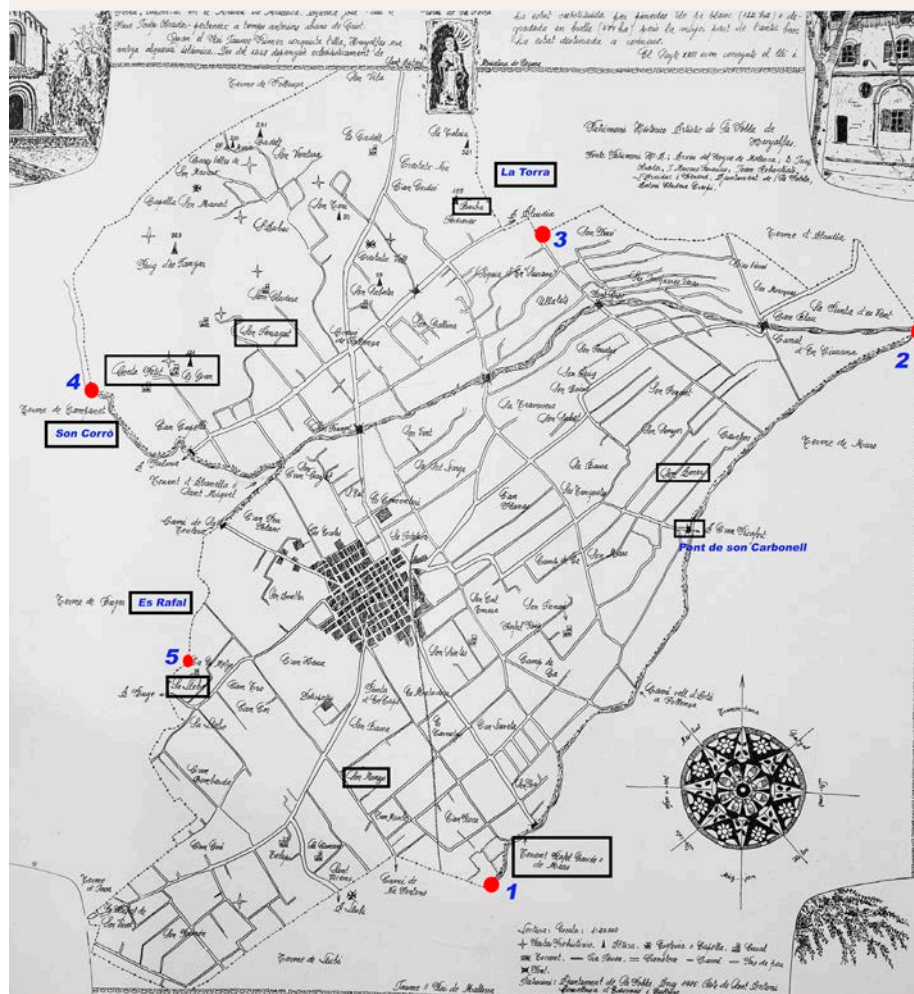
128 Acta de 26 d'octubre de 1887. AMSP: 953/3

les causants de més mortalitat¹²⁹. Hem comprovat l'increment de personal facultatiu que es produeix durant aquest segle i que desenvoluparia la seva tasca sanitària a sa Pobla en diferents períodes. (Annex 5)

Sens dubte hem reconegut en el passat alguns comportaments que avui, segle XXI, continuen sent ben evidents. Pensàvem que de lluny de les nostres fronteres no ens podia arribar cap epidèmia. Que la civilització occidental tenia controlats els perills. Però ens va mancar previsió i prevenció. Les respostes foren lentes i protestades. L'economia per damunt la salut. Diferents opinions dins l'àmbit de la medicina preventiva. Negacionisme en aïllament, en mascaretes, en vacunes... Ens ensenya la història a no ensopegar amb la mateixa pedra?.

129 Eusebi Estada, president de la secció de Ciències exactes, físiques i naturals de l'Ateneu Balear, el 17 de desembre de 1890, defensava aquesta hipòtesi en el seu discurs: *Sobre la reforma urbana y sanitaria de la ciudad de Palma*. Imp. De Amengual y Muntaner, Palma (1890)

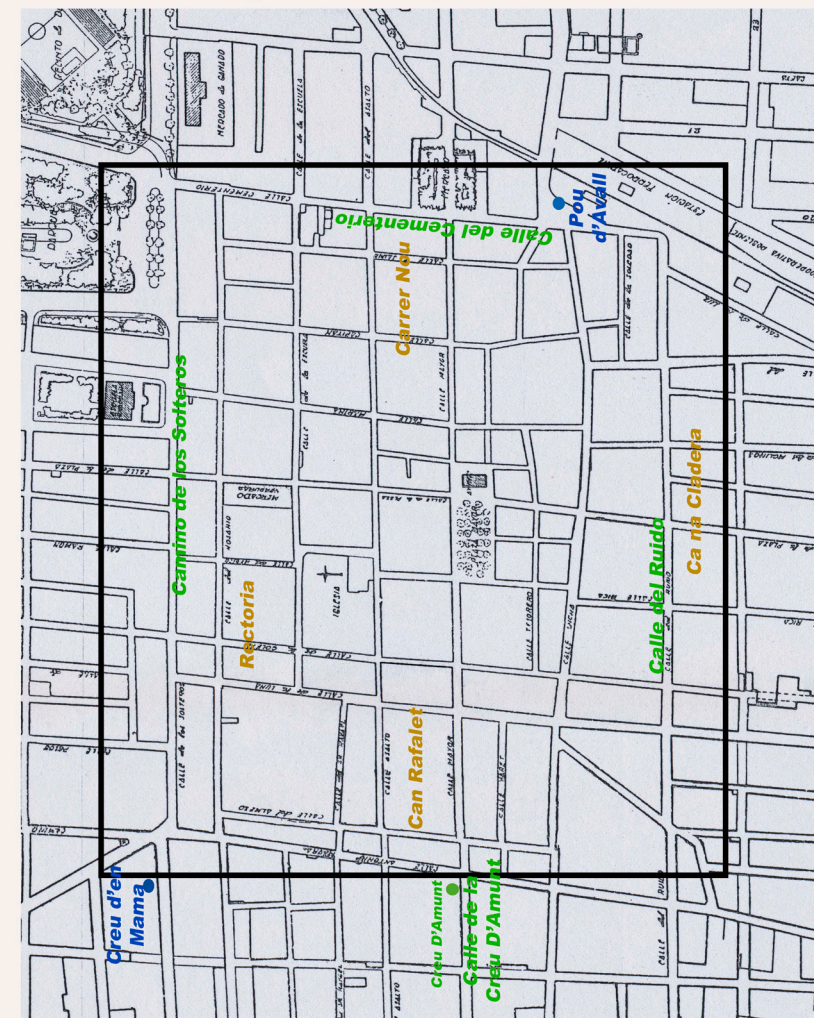
Annex 1. Cordó Sanitari del terme municipal (1820)

**Cordó Sanitari a establir
al Terme de sa Pobla.
Any 1820**

Confiants	Homes	Línia que hauran de cobrir	Tram del Plànol
Alcúdia	50	Des de l'Albufera fins son Amer	2-3
Pollença	250	La Torra , son Barba, son Ferragut , Gaïeta	3-4
Campanet	140	Son Corró , el Rafal	4-5
Inca	160	Son Llebra , son Mañó	5-1
Muro	210	Torrent Rafel , Garcés, son Carbonell , Albufera	1-2

Annex 2. Perímetre de sa Pobra (s. XIX)

Llegenda
Cordons Nucli
Urbà

**1821- Encamisats
(milícies) en punts
d'entrada. Comanda-
ment a la Creu d'en
Mama i la del Pou
d'Avall**

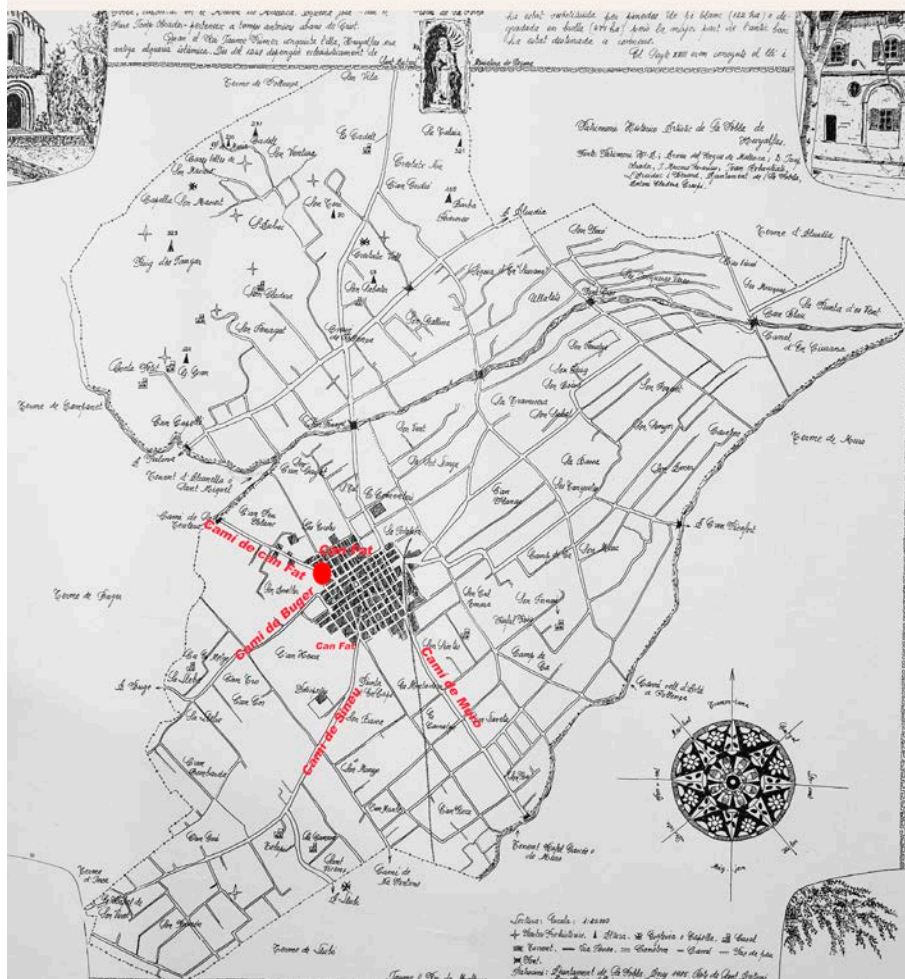
1832- Còlera Morbo. Quatre Districtes

**1865- Còlera. Tanca-
ment a l'entrada de
cànem**

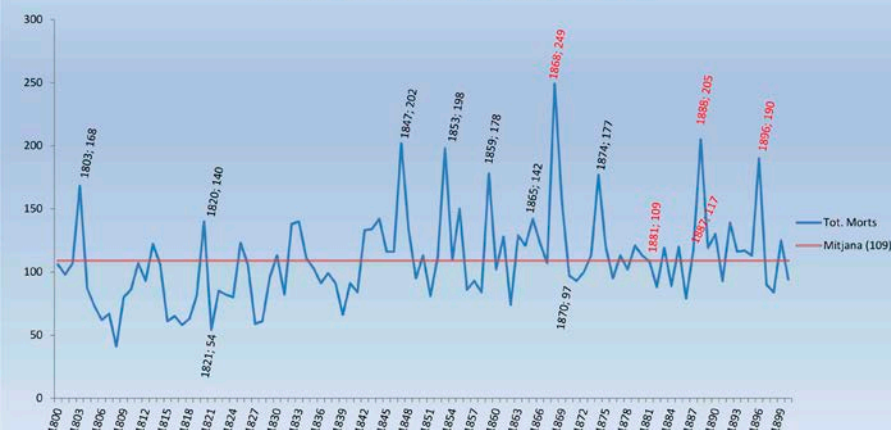
**Recinte urbà
(aproximat) mit-
jans segle XIX**

*Pàñol general de
l'eixample de sa
Pobla. Luís Fuer-
tes, 1976*

Annex 3. Cordó Sanitari Febre Gropa (1870)

Annex 4. Tot. Morts Període 1800-1900

Epidèmies durant el segle

1820, Pesta
1821, Febre groga.
1855 i 1865, Còlera.
1870, Febre groga.
1847 i 1897, Verola.

Episodis de Xarampió

Any	Nens Morts	Mitjana d'edat
1868	44	2
1881	1	4
1887	5	5
1888	81	2
1896	38	2

Gràfica obtinguda a partir de dades de M.A. Sastre i E. Crespi.

(Primera meitat s.XIX, sense dades causa de la mort)

Annex 5

METGES CIRURGIANS

JUAN SERRA. LLORENS CLADERA .
BARTOMEU SERRA DE GAYETA. JOAN MAS.
JOAN IGNACI MAS. ANTONI SERRA SERRA.
JAUME SERRA SERRA. JUAN CLADERA CRESPI.
JAUME GIBERT. MIQUEL FERRAGUT.
LLUIS FIOL PONS. PERE JOSEP BARCELÓ PONS
PEDRO CRESPI SÓCIAS

FARMACÈUTICS

RAFAEL SOLER
JOSEP AMENGUAL
MATIES COMPANY TUGORES
PEDRO IGNACIO CRESPI

MANESCALS

ANTONIO SERRA "Duet"
ANTONI SERRA SERRA
MELCION BARCELÓ PERELLÓ

Bibliografia

ALMODÓVAR, ANTONIO : *Breves apuntes sobre la hidrofobia ó rabia canina y sobre los funestos resultados en el género humano*, Imprenta de Melchor Guasp, 1814

BANDO CASADO, HONORIO CARLOS: “Evolución histórica de la protección de la salud en España: desde 1812 hasta la Ley general de sanidad”. *Estudios sobre consumo*, núm. 8, 1986. Ministerio de Sanidad y Consumo.

BREL CACHÓN, M^o PILAR: “La construcción de cementerios y la salud pública a lo largo del siglo XIX”, *Studia Zamorensia*, Etapa V, Vol. V, 1999, p 155-195.

CORBELLA i CORBELLÀ, JACINT i altres (2014): “Història de la ràbia com a malaltia, necessitat d'un estudi transversal...”, *Gimbernat* 61, 171-184-

ESTADA, EUSEBI (1889): Discurso leído por el presidente de la sección de Ciencias exactas, físicas y naturales del Ateneo Balear, en la noche del 17 de diciembre de 1889 al inaugurar la discusión del tema sobre la reforma urbana y sanitaria de la ciudad de Palma,. Imprenta de Amengual y Muntaner, 1890. Palma. Discurs inclòs a l'obra: *La ciudad de Palma*, d'Eusebi Estada. Govern Balear Conselleria d'Innovació i Energia ed., març 2003. Producció Lleonard Muntaner.

GRAU SANCHO, PAULA, (2002). “La historiografía de les epidèmies a Mallorca (segles XII a XIX)”, *Gimbernat*, 37, 195-211.

MOLL I. i SALAS VIVES, P.: “El estado de las provincias: Administración pública y sanidad en Mallorca (1855-1923)”; *Revista de Historia social*, nº 80, p 77-93

PARRILLA VALERO, FERNANDO (2009), “ En busca del origen de los farmacéuticos titulares”, *Gac. Sanit.*, 23 (72-75). Departament de Salut, Generalitat de Catalunya.

PERAL PACHECO, DIEGO: “El cólera y los cementerios en el siglo XIX”, *Norba, revista de Historia*, núm 11-12, p 269-278. Cáceres, 1991

POZA TEJEDOR, PEDRO (Veterinari. Associació espanyola d'Història de la veterinària); “La prensa histórica como testigo de la rabia y la actividad de los saludadores”, *Información veterinaria*, maig 2013.

POZUELO REINA, ANGEL i altres (2012): “LA Pepa” y la mejora de la salud. La sanidad española desde la constitución de Cádiz hasta el trienio liberal (1812-1823)”, *Apuntes de Ciencia. Boletín científico de la Gerencia de atención integrada de Ciudad Real*

PRIETO GARCÍA, ANA M^a: “Creación y función de las Juntas de Sanidad en la Extremadura rural en los siglos XVIII y XIX”, a *XLIII Coloquios históricos de Extremadura*, Trujillo 2014, p. 631-644 (Dialnet)

PUJADAS MORA, JOANA MARIA i SALAS VIVES, PERE (2014); Agua: Discurso higienista y práctica municipal (Mallorca, 1855-1936), *Hispania*, 74 (246), 123-150.

PUJADAS MORA, JOANA MARIA i SALAS VIVES, PERE (2021): *Les epidèmies a les Illes Balears (1800-2020)*. Edicions Documenta Balear

RODRÍGUEZ MORÍN, FELIPE (Instituto Feijoo de Estudios del Siglo XVIII) (2014): “La salud pública a través de la prensa liberal mallorquina en los tiempos de las Cortes de Cádiz”, *Memòries de la Reial Acadèmia mallorquina d'estudis genealògics, heràldics i històrics*, núm. 24, 107-126.

RODRÍGUEZ MORÍN, FELIPE, (2015). ”El enterramiento en los cementerios, un asunto de salud prioritario para los liberales de Mallorca en 1812”, *Estudios Humanísticos. Historia*, nº 14, pp. 99-124

RODRÍGUEZ OCAÑA, ESTEBAN (departament d'Història de la Medicina Universitat de Granada), “La primera pandemia en España, 1833-35” (1986), *Jano, revista de Medicina y humanidades*, vol.30, núm. 728, p. 2421-2434.

SALAS VIVES, P.: “La política sanitària en la primera mitad del siglo XIX (Mallorca 1800-1850). *Revista de Demografia històrica*, XX, II, 2002, segONA època, p 53-97

SALAS VIVES, PERE: “Cordons sanitaris (Mallorca 1787-1899)”. GIMBERNANT: *Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, vol 37 (2002)

SALAS VIVES, PERE: “Sanitat i Estat liberal”, *Mayurka* (1999), 25: p 197-215

SALAS VIVES, PERE; PUJADAS-MORA, JOANA MARIA (2016): “El cólera como conflicto y factor de legitimación. Palma, 1865”, *Ayer* 101 (1), 189-212